

پاکستان

تورکستانک ملی فورنولوجی اور جود کورہ شوہی آبلو مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفیٰ

77

آپریل (نيسان) 1936 (1355 هجرى)

1929نچى بيلنك ده قابر-
نهن چيقا باشلاغان

بو ساندا:

- 1 — «لوقارنو بحرانی» — ملی حق وه ملی حیثیت مسئله سیدر باش مقاله
- 2 — یاپونیاغا قارشی آمریکا وه ساویت حکومتی پلانی مچ
- 3 — 1917نچى بیل خاطرہ پارچالاری (II) مصطفیٰ
- 4 — تورکستاندا «تیل سیاستی» ایسهن تورسون
- 5 — تورکستانلی ایشچیلر تورموشندان اوقتای
- 6 — خستہلق نیگزدهدر تیمور اوغلی
- 7 — اسلام دینیگه قارشی بولشه ویکلر حرکتی عبدالوهاب
- 8 — تورکستان یاشلارینا (تیزمه) ت. یولچی
- 9 — «سوغوش رقملاری» «VII» دهن
- 10 — باشقارامزغا کیلگن مکتوب
- 11 — دهلی «تورکستان مهاجرلری برلگی» مرکزینگ بر مراجعتی
- 12 — تورکستان خبرلری: بوخارادا یاشیرین مکتب؛ شو بیل سالیناجاق مکتب بنالاری؛ مال قیرغینی؛ اورال-اپلهک تیمیر یولی.
- 13 — عیاض اسحاقی بیک آورویاغا قایتدی

«لوقارنو بىجرانى»

مىلى مىلى ۋە مىلى ھېيىت مەسىلىسىدە

«ياش تورىستان» نىڭ ئوتكەن نومۇرىدا قىسقاغا يازىپ ئوتدىگىمىز «لوقارنو بىجرانى» نى «ۋەرساى» ۋە ئونىڭلە سىقى باغلانغان «سەۋر»، «سەن-ژەرمەن»، «تريانون» ۋە «نەپى» مەھدەلەرى بىلەن ئورتاغا چىققان «ۋەرساى سىياسىتى» ۋە «ۋەرساى تىرىپى» (سىستەمى) نىڭ ضرورى نەتىجەسى دىيىپ تانىش لازىمىدۇر. بۇ سىستەم دولتەرنى «غالب» ۋە «مغلوب»، تام حقۇقلۇ ۋە حقۇقى چىكلەنگەن دىگەن بىر ئىككى غروپقا ئايرىپ ئىگىزىنە قورولغان ئىدى. ئوزىنە يوز مىڭ گنە كىشىلىك ياللانغان ئوردودان باشقا تورلۇق ئىسكىرى كۆچ ساقلارغا ئۇن بىرىلمەگەن ئالمانىيىنى چىقتاڭدە «تولۇق حقۇقلۇ» بىر دولت دىيىپ قوبۇل ئىتتىپ بولماس ئىدى. رايىن حوالىسى كىبى ئوز مىلى توپراغىنىڭ بىر قىسمىدا ئىسكىرى كۆچ توغۇغا حقى بولماغان ئالمانىيىنى قالاي تولۇق حقۇقلۇ بىر دولت دىيىپ كورۇپ بولادۇر؟ مەللىكتىدە دولت رەئىمىنى ئوز خلقىنىڭ ئرادەسىنە كورە بىلگىلەشكە حقى بولماغان ئوستىريانى تولا حقلى بىر دولت دىيىپ توشونۇپ بولادىمى؟ ئوز ئىسكىرى كۆچلەرنى غالب دولتەلەر طرفىدىن كورسەتىلگەن درجەدەن ئارتىپ ئوز حقىدىن محروم توتۇلۇپ كىلەياتقان مىجارىستان، بولغارىستاندا تولۇق حقلى بىر دولت دىيىپ سانالا ئالمىدۇرلار. «ئوز راضىلىغى بىلەن امضالادىنى» ادعا ئىتىلگەن سەۋر مەھدەسىگە ئىللىك عىيان بايراغىنى كوتەرگەن تور كىيە ئىدى. تور كىيە بۇ كون سوگۇرادان ئوزان مەھدەسى بويۇنچا قوبۇل ئىتتىپىكى، ئوز توپراغى سانالغان، بوغاز بويىلارنى تىكىم ئىتمەسلىك كىبى، چەكلەنىش مەرنىدە بىتتورگە ئورونماقدۇر. ئوستىريا، مىجارىستان، بولغارىستان ۋە تور كىيەدە ئامكان تاپسالار ئىدى، شەھەسز، ئوز حقىلارنىداغى چەكلەنۈنى بىتتىرىشە ئالمانىيىنىڭ 35. 3. 16. دە ئىسكىرى كۆچلەرنى ئارتىپ، 1936 7-ئىچى مارتىدە رايىن حوالىسىنى ئىسكىرىلەشتۈرۈدە كىبى خرىكتىنىڭ عىنىنى ئىشلەلەر ئىدى. شەھەسز، ئوز راضىلىغى بىلەن باغلانغان مەھدەنى بىر

تور كىستانە ھىزىرى:

بوخارا ئىشلىرىنى مەكتەپ — بوخارا ئىشلىرىنى چىقتورغان «بوخارا پىرو- لەنارى» نام تور كىچە-تاجىكچە غازىپانگ 36. 2. 16. تارىخلى 27-ئىچى سانىدا، تور كىچە بولمىدە باسلىغان ئوزونچا بىر يازودا بوخارا ئىشلىرى كاسە- گران كىزىدە كىبى 5915-ئىچى رىقىملى ئويدا كىزىلى بىر مەكتەپنىڭ دوام ئىتمە كىدە بولغانلىغى مەلۇم بولمىدۇر. بو ياشلىرىنى مەكتەپ سەۋىت مەكتەپلەرگە سوڭ درجە دوشمەن نەزىرلە قارا ئىشلىرىنى كىشىلەرنىڭ قىز-ئوغۇللارنى ئوقۇ- تولۇپ ئىكەن. غازىپاندا ياشلىرىنى مەكتەپنىڭ مەلۇم ئىلە قىز-ئوغۇل شاكىرلەر- نەن بىر قىسمىنىڭ اسمەرنىدە كىزى ئىتلىمىدۇر. يازىلدىغان كورە، كاسە- گران كىزى قىمىتە باشلۇغى ۋە ئىشلارنى بو ياشلىرىنى مەكتەپنىڭ بار- لىقىدا كىزىدەن خىرەدار بولسا ئىشلاردا، ئىلمەسلىككە ئىللىپ، كوزلە- رىنى يومۇپ كىلگەنلەر ئىمىش. «بوخارا پىرو-لەنارى» غازىپاننى ياشلىرىنى مەكتەپنى ئادەم ئىتەن مەلۇم ئىلە بىر كىدە كىزى قىمىتەسى: ئىشلارنىڭ دا جىزالاتىرىلىشلىرىنى ئىللىپ ئىتەدۇر.

«قىزىل ئوزىكىستان» نىڭ 36. 2. 23. تارىخلى نەسخەسىدا ئىشە مەزكۇر ياشلىرىنى مەكتەپنىڭ 14 ئوقۇغىچىسى بارلىقى ۋە ئىشلارنىڭ بىرىنىڭ قىشلاقلارغا بارىپ قولخوزچىلار ئاراسىدا كىزىلى مەكتەپكە ئوقۇچىلار توپلاۋ ئوچۇن تىرىغىيات يور كوزىدىكى ۋە ئىشقا دەھقانلارنى ئوز طرفىدا قازاندىغى يازىلادۇر.

شۇ ئىللى سالىناجاق مەكتەپ ئىشلارنى — سەۋىت خەۋىتى ۋە بولشە- ۋىك فرىقە مەركىزى قىمىتەسىنىڭ چىقتاردىغى قىرار بويۇنچا شۇ 1936-ئىچى ئىللى بۇتون سەۋىتلەر ئىتتاقى ئىچىدە 530-890 بالا ئوقى ئالچاق 1507 مەكتەپ ئىشلىرى سالىناجاق. بونگ 130 ئىشلىرىدا سالىناجاقمىش: 1 — قازاغىستاندا 44 مەكتەپ، بونگ 10 ئىشلىرىدا، 5 قاراغاندىدا. 2 — قارا قىلپاغىستاندا 2 (ئىككى)، 3 — قىرغىزىستاندا 6 (بارىسىدا ئىشلىرىدە)، 4 — ئوزبېكىستاندا 48، بونگ 20 ئىشلىرىدا تاشكەندە، 5 — تور كىمە ئىشلاردا 16، بونگ 5 ئىشلىرىدا، 6 — تاجىكىستاندا 11، بونگ 2 ئىشلىرىدا سالىناجاقمىش. («ئىزۋەستىيا» 36. 3. 6).

طرفی بوزو کبی حرکت ایستر او دولتنگ اوزی، ایستهرده عمومی دولتله آراسنداغی مناسبات اوچون کوب قورقو او بر آدیمدر. فقط معاهده لهرنگ محکمگی و اونگ آستینا قویولغان امضاغا صداقت مسئله سی معاهده ننگ مغلوب دولتنگ ملی حسیاتی یلهن حسابلاشقان، اونگ اوز مملکتی ایچنده کی حکمرانلغندا تولوق حقوققا ایگه بولوشنی قبول ایتکهن بولوینا باغلیدر. خلقلارنگ صلح و دوستلق ایچنده یاشاما لارینگ ایگ مهم نیگیزی سانالغان شو نقطهغا رعایت ایتمه گه ن معاهده لهر گه قویولغان امضالار «نازیک» بولادیلار و امضا صاحبی اونی بوزوشغا یارارلق بر وسیله آقتاریش حرکتیگه کیریشهدر. بوندای مورت معاهده لهر یلهن یارانغان شرائطدا اوزاق سورمه یدر.

وهرسای معاهده سینگ ایگ ضعیف پیری، که مچلکی ده مه نه شو مغلوب ملتله رنگ ملی حققلاری یلهن کیره گینچه حسابلاشماغانیدر. تور- کینه نگ ملی قورتولوش سوغوشلاری، آلمانانگ اونکن ییل مارتنده عسکری ایشله رنده کی چه کله نونی تیررووی، بو ییل تینچی مارتنده «وهر-سای»، «لوقارنو» معاهده لهری احکامینه قارشی راین حوالیسینی عسکریه لهشرووی بوتونسی برنچی نوبته «وهرسای سیستمی» نگ نقصانی نتیجه لهریدر...

*

ایمدی لوقارنو معاهده سینگ اوزینی کوره یلیک. بو معاهده 1925 نچی ییلی 16 نچی اوقتوبرده امضالانغان (اونگ قانونی کوچ آلمانی 1925 نچی ییلی برنچی ده قابردر). او وهرسای معاهده سینگ 42، 43 ماده لهری بویونچا ییلگیله نکهن راین حوالیسی نظامنامه سینی محکمله یدر. وهرسای معاهده سینگ بو ماده لهری ایسه آلماناغا یلیجیقا وهرسای حدودی بویونچا راین حوالیسنده 50 کیلومه ترو کیگلکده بولغان بر دائره ده عسکر توتما سلقنی، هم بو دائره نی تحکیم ایتمه سلکنی یو کله تدر. آلمانا-ییلجیقا، آلمانا-فرانسا اوز آرالارندا هجوم ایتمه سلک وهرسای بربرینه قارشی عسکری تدبیرلهر گه کیرمه سلککه سوز بیریشه درلهر. معاهده باغلاوچی

لاردان بری معاهده نی بوزغان تقدیرده اینگلته ره وهرسای بوزوچی دولتکه قارشی چیقاجاقلار. مه نه لوقارنو معاهده سینگ اساس نقطه لاری شوندا عبارت. بو معاهده ننگ بوزولووی آروپاداغی عمومی وضعیتنی اولدوقچا کیسکینه شترب یوباردی وهرسای حتی «ملتله جمعیتی بحرانی» مسئله سینی چیقاریب تورادر (*).

لوقارنو معاهده سی توزولووی فرانسانگ متفق لهستاننگ ناراضیله ن سبب بولغان ایدی. لهستان آلمانا-ییلجیقا، آلمانا-فرانسا چیگهره سی مسئله-سینی آیریپ آلیب، آیریم معاهده یلهن محکمله ش وهرسای معاهده ده آلمانا-لهستان چیگهره سی اوستنده چورق ایتمه ی اونته نلگینی «لوقارنو» دولت لهری وهرسای فرانسا طرفندان وهرسای صلحی پریسپینی وهرسای سیستمی» نگ برلگینی بوزغانلق دیب کورسه تکهن ایدی. بو نقطه نی ایسده توتوش بالخاصه ایمدیکی، بردهن بره «یاشاسین صلح» چی بولوب کیتکهن بولشه ویکلهر طرفندان اورتاغا آیلغان «بولونمه س صلح پریسپینی» هر طرفدا شیغیلله ب یورگه ن بر چاغدا کوب مهمدر. او زمان هیجان ایچنده بولغان فرانسوز مطبوعاتینگ مهم بر قسمینگ «فرانسا او-چون لوقارنو آگلاشماسدان چیقاتورغان فائده دهن، لهستان ناراضی بو-لادی دیب، واز کیچه آلماسلیغینی» یازدیقلارینی دا بز جوده یاخشی ایسله یمز.

لوقارنوغا قارشی ایگ شدتلی هجوم وهرسای ایتکهن ایگ شدتلی پروپاگاندا ساویت روسیا طرفندان بولغان ایدی. او زمان موسقوادا لوقارنو قارنوغا ساویت روسیاغا قارشی سوغوش حاضرلیغی دیب قارالغان ایدی. او زمان ساویت حکومتی آلمانا یلهن فرانسا آراسندا یاسالغان لوقارنو معاهده سندهن چیققان قورتوسینی یاشیریب، اوزیگه مطیع بین الملل پروله-تاریاتانگلته ره وهرسای فرانساغا قارشی آلمانیانی یاقلاش امرینی بیررگه ن ایدی. مه نه 1930 نچی ییلی 27 ایونده «قومونویست فرقه سی 16 نچی

(* فرانسوز خارجه سینک یاریم رسمی غازیتاسی «تاک» نگ (25) 24 مارت 1930 سنده کی باش مقاله گه باغلیسین.

كار وە مىلىتارىستى بوكونكى بورژوا فرانسادىر(*) . بوكونكى ستالين وە اونگ ساويت روسيا ايچىندە وە تيشىنداكى آگەتلەرىنگ «لوقارنو روحي» ندان اوزىنى قورتارغان آلمانغا آشلەر بوسكورگەن وە بوتون دىئانى ، حتى كوكلەردە كى مقدسلەرنى اوگا قارشى كورەشكە چاقىرغان وە فرانسانى شو «لوقارنوني بوزدى» دىب آلمانغا قارشى سوغوش باشلاشقا قوشقولا ب ياتقان بر چاغندا ستالين نك شو سوزلەرنى ايسلەب ، ايسلەتیب اوتوش جودە پىرنده بولسا كىرەك(1) . موسقوا بولشەويكلەرىنگ بوندای بردهن برە آلماشىب ، «لوقارنو روچىنگ بارىشماس دوشمانى» ندان بو معاهدهنگ ايگ قىزغىن مدافعهچىسى بولوب قالولارنى حافظەلارنىك ضعيفلگەندەن توققان دىب اويلا بولمايدىر . چونكە بولشەويكلەرنك حافظەلارى غايتەدە پىرنده ايگەنلگى ھەر كىمگە يىلگىلى . اونى «وجدان بحرانى» دىب دە آتاب بولمايدىر . چونكە بولشەويكلەردە وجدان دان ائردە يوق . او آلمانىنگ كون كوندەن اوسوب باراياتقان مىلى كوچى قارشىسندا تويدىقلارى قورقولارندان توققان بر نەرسەدرد...

اوقوچىلاردان: «آلمانىنگ اوز مملكتىنگ روسياغا قاراما قارشى ايكنچى بر ياغندا ، ايمىدگەچە غير عسكرى بر حالدا توتولووى مجبو- رىتى بولغان بر پىرىنە اوز عسكرى كوچلەرنى كىرىتووى ساويت روسيانى نىچىن بو قادار قورقوتادىر؟» دىگەن سورغونى دە بىرىب قوچىلار تايلاز . بولشەويكلەرنك تىنماسدان آلغا سوروب كىلەياتقان وە فرانسادا اولدوقچا

(*) يوقاريدا آتالغن ستالين اثرىنگ 499نچى بىتتە باقىلسىن .

*) „Cette tendance (aux aventures militaires contre l'U.R.S.S.) est un ce moment exprimée avec le plus de force par la France bourgeoisie, patrie du „paneuropéanisme“ si plein d'amour pour les peuples, „berceau“ du pacte Kellog, le pays agressif et le plus militariste des pays agressifs et militaristes.“ (Ibid: page 499.)

(1) 1936. 3. 19 دە فرانسوز سوسىيالىست مبعوتلەرنەندەن «سپىناس» قومونىست مبعوتى «گابرىئەل پەرى» نى «ئومانىتە» غازىتاسى بىتلەرنەدە ، موسقوا حكومتىنگ نوسقاوى بويونچا فرانسانى آلمانغا قارشى سوغوشقا قوشقولا ب ماقالە يازدىشە عىلەدى .

قونقرەسندە ستالين نك فرقه مەركىزى قومىتەسى نامىنا بىرگەن سىياسى حساب» معروضەسندا لوقارنو معاهدهسى حقندا شونداى دىيىلگەن ايدى: «غالب دولتلەر بىلەن آلمانا آراسىنداغى عجايب وضعىتى بر اھرامغا اوخشاتو مەكەن ، بو اھرامنگ باشندا آمىرىقا ، فرانسى ، اىنگلەتەرە وە باشقا- لار قوللارندا «تولە!» دىگەن «يونغ» پلانىنى توتوب اوتورادىلار . اھرام- نك آستىنا ايسە يەنجىلىب ، ايزىلىب تورغان آلمانا ياتقىلغاندىر . او سوڭ كوچىنى دە مىليارد لارچا تىمىناتىنى تولەى بىلو اوچون صرف اىتمە كەدە . ايمىدى بونگ نىمە ايگەننى بىلەك ايسەپسىزمى ؟ بو «لوقارنو روخىدر» (*). ستالين «لوقارنو روحي» غا ھجوم ايتش بىلەن كەندە كفايتەنەيدىر . او «يالغىز ياشاب تورووى بىلەن دە دىئا پرولەتارلارى وە مستملەكە خلقلا- رىنى انقلابچىلاشترا ياتقان ساويت حكومتىنە قارشى ھجوم حاضرلاماقتا بولغان سرمايەدار دولتلەرگە قارشى اوزىنگ بوتون غضبىنى ، انقلابى دوشمانلىغىنى بىلدىرەدرد . ستالين بو قاپىتالىست دولتلەر ايچىندەن فرانسانى مخصوص آىرىب كورسەتەدرد :

«حاضرغى وقتدا ساويت روسياغا ھجوم ايتشنگ ايگ آچىق مەئلى ياقىملى «پان آوروپا» آقنىنگ توققان پىرى ، «كەللوغ پاكىتى» نك بىشىكى وە بوتون دىئاداغى تىجاوزكار وە مىلىتارىست دولتلەرنگ تىجاوز-

(*) «لەنىنىزم مسئلەلەرى» ستالين اثرىنگ 9نچى طبعىندا 495نچى بىتتە مەراجەت ايتلسىن .

*) „Les curieuses relations qui se sont établies entre les pays victorieux et l'Allemagne peuvent être représentées sous la forme d'une pyramide au sommet de laquelle les Etats-Unis, la France, l'Angleterre et d'autres pays, tenant en main le plan Young sur lequel on peut lire: „Paye!“ se sont installés en maîtres, tandis que l'Allemagne est écrasée dessous, s'éténue, use ses dernières forces à exécuter l'ordre qui lui est donné de payer des contributions se chiffrant par milliards. Voulez-vous savoir ce que c'est? C'est „l'esprit de Locarno.“ (Staline. „Les Questions du Léninisme“, p. 495. Ed. 9e.)

کینگ یایلیغان بز قاراشا کوره، راین حوالیسینی اشغال ایتکه ندهن سوک
آلمانلار بولشه ویکلر اوستنه هجوم ایتهرسه، ساویت روسیاغا فرانسانگ
یاردمگه چیقما ییلو امکانی بیتکهن بولادی. بز بو یرده آلمانلار ساویت
روسیا اوستنه هجوم ایتمه کچیمی؟ ایتجه کبی؟ دیگن سورغولارنی تیک
شیریب، او حقدنا تخمینلر سویله ب اوتورماقچی ایمه سبز. هر حال دادا
ناسیونال سوسیالیست آلمانیانی بولشه ویک روسیا ییلن قارشیلقی یاردم
معاهده سی یاساودان باش تارتقانی اوچون عیبله و سوک درجه ده حقسزلق
بولسا کیره ک.

*

آلمانیا 7نچی مارتده راین حوالیسینی عسکری کوچلریله اشغال
ایتدی. لوقارنو معاهده سی موجبچه بو هجومگه کیچو دیب تانیلادر.
فرانسا وه ییلجیقا دولتلری اینگلته ره وه ایتالیا نیک یاردمی ایله سوغوش
قاراقته رنده کی تدبیرلرگه کیریشه آلا جاقلاردی. بوندای بولمادی. بودا
فرانسانگ صلح طرفداری بولغانلیغینی کورسه ندی. فرانسا وه ییلجیقانگ
شکایتلری ایله مسئله ملتله جمعیتی شوراسینگ قاراماغینا بیرلیدی.
ملتله جمعیتی شوراسی بو سفر لوندوندا توپلانیدی. فرانسا وه ییلجیقا
آلمانیانگ حرکتینی نا توغرو دیب اعلان ایتشنی وه اوگا قارشی جمعیت
نظامنامه سینک 16نچی ماده سی بویونچا سانسسیون (جزالاندیریش) تطبیق
ایتلیشینی طلب ایتدیله ر. ملتله جمعیتی شوراسینگ آچیق وه قاپالی
توپلانیشلاری مذاکره لری سوگندا، جمعیت شوراسی آلمانیانگ لوقارنو
معاهده سینی بوزغانلیغینی اعلان ایتو ییلن گنه کفایتلندی. جمعیت آلمانیاغا
قارشی یالغز سانسسیون تطبیقینی ایمه س، حتی اونی عیبله ب قرار چیقارو.
نی دا ایسته مه دی. یالغز ساویت روسیا ممثلی «بای» لیتوینوف ییلن تورکیه
تیشقی ایشله ر و کیلی «تاواریش» رشدی آراس آلمانیاغا قارشی هر تورلو
جزالار تطبیقی مسئله سی اوستنده آچیق فکر کورسه تدیلر.

ایگ غریب نقطه دا آلمانیانی معاهده نی بوزدی دیب حکم چیقاراجاق
حاکمه رنک بری ملتله جمعیتی نظامنامه سینی بوزغانلیغی اوچون جمعیت

طرفندان جزاغا محکوم توتولماقدا بولغان ایتالیا ممثلی بولغانلیغیدر. اگرده
بین الملل مسئله له رده ده «وجدان»، «اخلاق» دیگن تعبیرلرنی قوللانو
توغرو وه ممکن ایسه، بو نقطه دا آچیق بر وجدان وه اخلاق بحرانی
کورمه ی بولماید. آلمانیاغا قارشی سانسسیون تطبیقندن صرف نظر ایتمه کله
ملتله جمعیتی اوز اعضاسندان بری، مستقل بر دولت — حبشستان
اوستنه هجوم ایتمه کله جمعیت نظامنامه سینی بوزغان ایتالیانگ
حرکتی ییلن لوقارنو معاهده سینی بوزغان بولوب کورونه ده اوز ملی
حدودلاری ایچنده قالغان وه سوغوش حرکتله رینه کیریپ کیتوده ن
ساقلانغان آلمانیانگ حرکتی آراسندا بر فرق قویماقچی بولغان بولسا
کیره ک. اگرده ملتله جمعیتی اوز مؤسسله رنده ن بری طرفندان نظامنامه سی
بوزولماغی کبی اوپورولوش ایچنده بولماسایدی، بلکه ده بو لوقارنو
حادثه سینه قارشی آلا جاقی وضعیت ده باشقا چاراق بولاجاقدی.

*

نیمه بولسادا لوقارنو معاهده سی ایمدی یوق. آخیر لقلارنک آلمانیا
ایله فرانسا وه متفقلاری آراسندا آچیق سوغوش درجه سینه باریب بیتمه یچه
پیشیلوونینی امید ایتب بولادر. کوب کشیله رنک، آینقسا فرانسا افکار
عامه سندن بر قسمینک ایشله دیگی کبی لوقارنو معاهده سینک بوزولوشندا
آلمانیانی عیبلی تاپیب قرار چیقارو توغریسندا جمعیت اعضالاری طرفندان
کورسه تیلگن تردده ن یالغز «ملتله جمعیتی بحرانی» نی وه یاده ملتله ر
جمعیتی شوراسی اعضاسینگ آلمانیا دان قورققانینی چیقاریش ممکن
ایمه س. (غالباً ملتله جمعیتی شوراسی اعضاسی ایچنده ساویت روسیادان
باشقا هیچ کیم آلمانیا قارشیسندا تیرمه یدر). بزچه ملتله جمعیتی شوراسی
اعضالاری آلمان خلقینک ملی حق وه حیثیتی ییلن حسابلاشما قبله وهرسای
معاهده سنده کیچیریلگن یا گلیشلقنی توزه تمه کچی بولدی...

هر بر خلقنک ملی حقی، ملی حیثیتی وه اوز ملی چیگه ره لهری
ایچنده تولا مستقل یاشاماق وه تورموشینی قورا ییلمه ک حقی — بین الملل
مناسباتنک ایگ مقدس قانونی یرینی توتمالیدر.

آمریقا وه ساویت حکومتی پلانی

یاقیندا بوتون دنیا افکار عامهسی نظر دقتینی اوزیگه جلب ایته باشلاغان بر حادثه برنجی مارتدا، موسقوادا، بعضی آمریکا غازیتا لارینی بیرله شتر اگن جمعیت رئیس، عینی زماندا «نیویورق وورلد تهله گرام» (New-York World Telegram) غازیتاسینگ صاحبی میستر روی حاوارد (Roy Howard) یله ن ستالین آراسندا بولوب اوتکن شایان دقت مصاحبه در.

اگرده دنیا سیاستنده کی بوتون مسئله لرنی ایکنچی نوبتکه قالدیریب کیتکن 7 نچی مارت «لوقارنو بحرانی» مسئلهسی چقیب قالماسایدی، 27/26 فیرال توکیو حادثه سینی متعاقب ایشله نگن بو مصاحبه کوزه. تیلگن غایه سینه تیزره ک ایریشکن بولور ایدی.

بز ستالین نك بولشه ویکله رنك هیچ بر زمان دنیا انقلابی تشویقاتی یله ن اوغراشما دیقلا ری وه یات مملکتلهرده پروپاگاندا یوروتما دیقلا ری حقداغی قیزیل یالغانلارینی بر طرفدا قالدیرامز. یاپون-آلمان تهله که سینی کوروب، چوچوب کیتکن ستالین روس بولشه ویکله رنك تینچلق عالنده توغوب، قاپیتالیست بوریلار دنیاسی یله ن «صلح وه برادرلک» ایچنده یاشایا یلمه کنی امید ایتکن» بیچاره قوزولارغنا بولغانینی سویلی باشلا دی. ستالین آمریقالی مخاطبنه ساویتلهرنک بر فرقه سیسته مینگ «فاشیزم» وه «آلمان ناسیونال سوسیالیزمی» کبی باشقا مملکتلهرنک بر فرقه سیسته مله رینه فائقیتندن بحث ایدی. طبیعی، میستر روی حاوارد موسقوواغا بو مسئله لهر اوستنده سویله شیش اوچون کیلمه دی. «دنیا پروله تار انقلابی حقدنا هیچ بر او یلاماغان» «دنیا پروله تار رهبری» یله ن آمریقالی غازیتا تروستی باشلوغینگ مصاحبه سی ساویت روسیا وه آمریکا قوشما جمهوریتله رینی بر لکده علاقه دار ایتکن یاپونیا، یاپونیا نك یراق شرقداه وه عمومیتله

آسیاداغی سیاستنه قارشى کوره ش مسئله سی حقدنا اورناق بر فکر گه کیه یلیش مقصدندان توققان ایدی. اونکچون مصاحبه ده یاپونیا مسئله سی یله ن باشلاندى.

حاوارد ستالین دهن «یاپونیا موغولستان خلق جمهوریتینه قارشى جدی حرکتگه کیچه باشلاسا ساویتلهر اتقاقینگ آلاجاغی وضعیتینگ قالا ی بولاجاغینی» سورا دی.

ستالین «یاپونیا موغول خلق جمهوریتی اوستینه هجوم ایتب اونگ استقلالینی تهدید ایتکن تقدیرده بزنگ موغولستان خلق جمهوریتینه یارده م ایشمز کیره ک بولادر» دیب جواب بیردی. («پراودا» 36. 3. 5).

بین الملل سیاستنی یاخشی غنا یله تورغان حاوارد، جاری بین الملل حقوق باقیمندان «مستقل موغولستان» دیگن بر نهرسنگ اورنادا بولما. غانلیغینی جوده یاخشی یله در.

برنجیده ن موغولستان اوزی هیچ بر زمان اوز استقلالندان بحث ایتکن بر یازیش یوروتما دی؛ ایکنچیده ن ختای دا هیچ بر وقت موغولستانگ استقلالینی تانیمادی؛ اوچنچیده ن 1924 نچی یلی 31 مایدا امضالانغان ساویتلهر اتقاقی-ختای معاهده سینگ 5 نچی ماده سنده «ساویت حکومتی موغولستان نك ختای جمهوریتینگ آیریلماس بر پارچاسی بولغانلیغینی» قبول ایتکن؛ تورتنچیده ن نه آمریکا قوشما جمهوریتلهری حکومتی وه نه دنیا نك باشقا بر دولتی موغولستاننی رسماً تانیمشدر، حتی «مستقل موغولستان» نك بارلیغی حقدادا بره ر بیرده ن رسماً ایشیتمه مشدر. مه نه بو نقطه لارنک بوتونیسینی جوده یاخشی یلگن میستر حاوارد نیچن ستالین گه قارشى «موغولستان نك استقلالی قاچان اعلان ایتیلگن ایدی؟» دیگن سورغونی قویمادی؟

او بو سورغونگ کیره کلگینی یلیب توروبده قویمادی. چونکه موغولستان استقلالی یاغانچیلنی اونگ اوز مملکتی منافی اوچونده کیره کلی ایدی. بو صورتده یاپونیا یله ن ساویت روسیا آراسندا سوغوش

چقیب کیتسه، آمریکا حکومتی اوزینگ ساویت روسیاغا کورسه تهجه گی یارده مینی یاپونیا ایمپه ریالیزمنه قارشی «موغولستان استقلالی» نی مدافعه ایتکه نلک برده سی آرقاسینا یاشیرا آلاجا قدر.

ساویت روسیا ایله آمریکا حکومتی آراسندا یاپونیاغا قارشی بر گه له شیب حرکت ایتو نیتی تمایلی بارلیغندا هیچ بر تورلو شبهه یوقدر.

اونتهکن میلنک ده قابرندا موغولستان حکومتی باشلوغی گه ندون نلک موسقواغا کیلگه نی ده ایسیمزده در. بولشه ویکلهر بو موغولستانلی خدمتچی لهرینی کوب طنطنه لی بر صورتده قارشی آلیب قوناق قیلیب یورگه ن چاغلارندا آمریقالی «Associated Press» (مطبوعات هرلگی) نلک موسقوا ممثلی ییلنه ده کوروشترگه ن ایدیلهر. گه ندون نلک مصاحبه سی «موغولستان یاپونلار طرفدان تالانچیلق هجومی آستینا آلتغان تقدیرده

بو یوک آمریکا خلقینگ توجهی بزنگ یاقدا بولا جاغینا اینا نامهن» دیگه ن سوزلهر ییلن بیتکه ن ایدی. («ایزوه ستیا» 3. 1. 36). طبیعی بو سوز له رنی اگه ندون آغزندان موسقوا بولشه ویکلهری سو یله مه کده ایدیلهر. چونکه بولشه ویکلهر اوزینگ یراق شرقداغی منفعلهری اوچون یاپونیا دان خوفله نب تورغان آمریکا وه باشقا بر ایمپه ریالیست دولتنگ یارده مینه تایانما نیچا یاپونیا ییلن بوی اولچوشه ییلجه کلهرینه اینا نمایدر لار.

میستر حاواردنک ده یاپونیاغا قارشی بوتون کوچلهرنی تو یلا و کیره ک لگی فکرنده بولغانلار ایچنده ایکه نی ده اوزینگ قویوداغی سوزلهرنده ن ده آچیق آگلاشیلما قدا در. «غرب دولتله رینگ شمالی ختایداغی یاپون

تجاوزینگ اصل ماهیتینی یاخشیلاب تیکشیرمه سی زمانی کیلدی. یاپون عسکری دائره لهرینگ شمالی ختایداغی پلانلاری چیکسز ایکه نلگی کون کونده ن آچیق آگلاشیلما قدا در. اگرده یراق شرقدا منفعتی بولغان اساس

دولتلهر اوز آرا آگلاشما یولی ناپماسا لار، آمریکا قوشما جمهوریتی یراق شرقداغی اهمیتینی بوتونله یی یوقالغان بولادر.» («ایزوه ستیا» 3. 1. 36) «New-York Times» (نیو یورک تایمس) نلک 2 نچی غینوار نسخه سندان نقل ایتدر.

هر ایکی طرفدان دا کوبده ن حاضر لانغان بو مصاحبه نگ اصل مقصدی یراق شرقدا منفعتی بولغان بوتون دولتله رنی تو یلاب، اولارنی یاپونیاغا قارشی چیقارو ایدی. اگرده آلمانیا راین بونداغی غیرعسکری دائره نی اشغال ایتب شو مصاحبه ده موضوع بحث بولغان «اساس دولتله ر» نلک نظر دقتلهرینی بوتونله یی باشقا طرفغا چوپوریب یوبارماسایدی، بز بلکه ده ایمدی بوتون ایمپه ریالیست قاپیتاللیست مطبوعاتینی ساویت طرفدا ری، یاپونیا وه آسیا علیهداری پروباغاندا جبهه سنده تو یلانغان حالدا کورده ایدیک.

*

ستالین نلک سوغوشچانلیغی دا توکیوداغی عسکرلهر قوزغالانی باستر یلغونچا دوام ایتدی. برنجی مارتنده ستالین یاپونیا دا وطنداش سو غوشی چقیب کیتووی، بو صورتله یاپونیا نلک ضعیفله نووی امیدنده ایدی. اونکچون ده ستالین یاپونیا نی موغولستان آرقالی تهید ایتو گه ده جسارت کورسه تدی. ستالین نلک امید توغرو چیقما دی. یاپونلار بو یوک پاتریوتیزم روحی کورسه تیلهر. باشلانغان اغشاش دا تیزا گه باستر یلدی. حیات طبیعی آقینینی آلدی. ساویت حکومتی دیپلوماتیسی احوال روحیه سی ده بونکله متناسب بر صورتده اوزا گه ردی. یه گی، هیروتا حکومتی ایش باشینا کید گه نده ن سوک ساویت روسیا وه مانجوریا چیگه ره لهرنده کی آگلاشیلما و چیلقلار اوستنده یوروتولغان مذا کره لهر یاپونیا منافعینا سوک درجه ده موافق بر شکلده باردی. اگرده ستالین نلک آمریقالی خاوارد ییلن قیلغان مصا حبه سی برنجی مارتنده، یعنی یاپونیا هیجان ایچنده بولغان زماندا بولمسا دن داها سوگرا کی تاریخلهر گه توشکه ن بولسایدی، مقرر ستالین اوزی مصاحبه موضوعندان موغولستان جمهوریتی مسئله سینی چیقاریب قالدیریشغا اوروناجا قدی. بلکه ده ستالین ده یاپونیاغا قارشی ساویت حکومتی باشلوغی مولوتوف نلک فرانسوز غازیتاسی «ناک» غا بیردیگی مصاحبه («ناک» نلک 3. 3. 24 نسخه سینه باقیلسین) قادار صلحچورانه وضعیت آلتان بولور ایدی.

ايشىدە امتحاننى توتوب چىقا آلمادى. او چارلق زماندا غىر روس خىلقلار
منسوبلەرى اوچون نە قادار جاذب بولغان بولسا، اوزى ايش باشينا كىچ
كەندەن سوڭ اونلارنى او نىسبتدە هور كوتوب، اوزندەن قاجىرا باشلادى.
خوش، پەتەرسبورغ!

مەن پەتەرسبورغدان اورەنبورغا طرف كىتېب بارا ياتقاندا يولدا، پەنزە
شەرنەدە ياق اوز تور كىستانلىلار يىمىزغا يولوقوب قالدۇم. بو پىردە تور كىستان
ايشچىلەر يەلە تولغان اونلارچا واغون بر چىتكە چىقارلىپ تاشلانغان ايكەن.
يىلكىلەنگەن يىرىنە ايرىشە آلماي قالدېرلىپ كىتكەن بو پىچارەلەرنىڭ
حالى، عاقىبتدەن خىبر آلانورغان بر كىشى دە يوق. بو صورئەلە ھەر طرفدان
اونوتولوب قالغان تور كىستانلىلار اوزلەرى دە نىمە قىلىشلارنى يىلمەي اوتۇ-
راردىلار. يەگى ايش باشينا كىلگەن محلى اُدارە كىشلەرى دە بولارغا
قالاي معاملە ائەجە كەلەرىنى يىلمەي اوتۇراردىلار. درحال حر كىتكە كىر-
دېم. تور كىستان مئىلى صفتدە استاسيون باشلوغى يانينا كىردىم وە وضىت
اوزگەرگەننى نظردا توتوب، بونلارنى تور كىستانغا قايتارىپ يوباروونى
سورادىم. استاسيون باشلوغى مئىلىنى اوز اوستنە آلىپ مئىلىنى اوزنچە
پىشە آلمادى، تىلفون يىلەن ولايت قومىسارندان سورادى. اودا ايشنى
ولايت ايشچى-سالدات مئىللەرى شوراسىنا آغداردى. نھايت اوزوم بارىپ
ايشچى عىسكىر شوراسى باشلوقلارى وە ولايت قومىسارى يىلەن قىسقاغنا
بر مجلسدە بولوب، ايشچىلەرنى تور كىستانغا قايتارىپ يوبارىش قرارىنى
چىقارتىم.

سىزران وە ساماردادا شونداي توختاب قالغان تور كىستان ايشچىلەرى
دستەلەرنى اوچراتىم. بونلارنى دا قايتارىپ يوبارىش قرارىنى چىقارتىردىم.
نھايت اورەنبورغا كىلىپ چىقىم. بو پىردە، برنچى عموم قازاق قو-
رولتايى توپلانمىشى. باشقرد پىرنە اورناشقان اورەنبورغ قازاچى
عىسكىرى كوچلەرنىڭ دە مركزى ايدى. شەرنىڭ اھالىسى باشلىچا
تاتارلار، روسلار، روس قازاچىلارندان عبارتدر. بزىڭ قازاقلاردان

1917 نچى يىل خاطرە پارچالارى

(باشى 76 نچى ساندا)

سەوينچىلى ھىجانلار اىچندە پەتەرسبورغدان آيرىلدىم. بولغاننى،
حقىقتى ياشىماسلىق كىرەك. طلبەلك يىللاردا دارالفنون وە عمومىتە روس
منورلەرنىڭ انقلابچى دەموقراتلارى طبقەسى اىچندە كىچىردىگىم وقتلار
مەنگە پەتەرسبورغنى سەودىرگەن دە ايدى. او زمانكى روس طلبە محىطى
وە روس انقلابچى دەموقراتلارى دائىرەسى اولدوقچا جاذب وصفلەرگە
ايگە ايدى. او زمان غىر روس خىلقلار منسوبلەرى دە، لە وە فىنلەردەن
باشقالاردا، او دائىرەدە اوزلەرنى يات حس ائىمەسلەر ايدى. طىبعى
بو، غىر روس خىلقلار منسوبلەرنىڭ «اوزلەرنى اونوتقانلارندان» وە يا
او دائىرەگە ياقىن بولو اىستەگندەن توققان ايمەس ايدى. او دائىرە-
لەردە او زمان حكم سورگەن سىياسى قاراش غىر روس خىلقلار
منسوبلەرنىڭ او زمانكى احوال روحيەسىدەن اوزاق ايمەس ايدى.
ياتسىنماونىڭ باشلىچا سىبى دە بو ايدى. بز اوزىمىزدە او زمان مىلى مقدرات
مئىلىنى مىلى استقلال شكلىدە قويمىغان ايدىك. بزىڭ او زمانكى بوتون
اويمىز روس چارىزىمنىڭ يوقالماسىلە رەزىمنىڭ اوزگەرەمەسى كىرەكلىگى
اوستىدەگە توپلانغان ايدى. بز او زمان چارىزىمنىڭ پىقىلماسى وە روس
انقلابچى دەموقراتىسىنىڭ ايش باشينا كىلمەسىلە روس اُدارەسندەن بز لەر
اوچون بولغان بوتون حقىزىقلارنىڭ دا يىتېب كىتوونىنە وە غىر روس
اولكەلەردە كىڭ مقياسدا «اىچكى مىلى اُدارە» قورولوب كىتەجەگىنە،
بو اولكەلەرنى باسب كىتە ياتقان روس مھاجرىنىڭ توختاياجاغىنا اېنانار
ايدىك. او زمانكى تىلەكلەرىمىز شوندا غنا عبارت ايدى. مەنە بو كوروش،
شونداي توشونوش وادىسندە روسيا ايمپەراتورلغى پائىختى پەتەرسبورغ
بزىگە بر سىياسى تىرىپە مەكتىبى گە بولوب قالماي، پورت وە خىلقمىزنىڭ كىلە-
چەك بختى اوچون كىرەكلى دىب تاپدىغىمىز نظرىنە بىرگەن بر پىر بو-
لوب كورونەر ايدى. كوب اوزامادى، روس انقلابى حادثەلەرى بزىڭ
بو تائىلى امىدلەرىمىزنى آلت اوست ايدى. روس انقلابچى دەموقراتىسى

ایسه بر نیچه عائله گنه بار. بونگله بر ابر اوزونچا بر زماندان بهری اورده. بورغ تورکستان دالالارنداغی قازاق تورکلهری ایچنده کی ملی حرکتک مرکزی بولوب کیلگن. بو نیچین؟ بزنگ تورک-قازاقلارنگ اورناش دینی دائرةلهرده، یعنی دالا قسمندا، هر جهتهدن بوندای ایشلهرنی یوروتوغا یارارلق، داها موافق بر شهر یوق ایدی. شهرلهرده اولار آزچیلقدالاردیلار. قازاق کویچیلگی ایله مخصوص بر رنگ آلمان، بو صورته مدنی، سیاسی مرکز رولینی اویناوی یلگیلهنگن بر شهرده یوق ایدی. قای بیرده بر قانچا قازاق منوری توپلانا بیلسه او بیردهن ملی ایش باشلاب کیته بیلمهک امکانی بار ایدی. ایگ موافق بر قازاق اورو-غی کوب گنه بولوب اورناشقان دائرهنگ اورناسنداغی تاشکند، آلمانا، سهمه کی شهرله رنگ بری بولور ایدی. فقط بونلارنگ بوتونیسنده قازاقلار ایچنده کورونگن هر بر ملی ایش روس اداره سینگ قارشیلیغینا اوچرار ایدی. شونگ اوچونده قازاق کویچیلگی اوتورغان دائرهنگ تیشندا بر شهرنی سایلاش کیرهک ایدی. سهمه ییلن تاشکندده عینی درجهده اوزاقلدا، تیمیر یول اوستنده یاتقان اورهنبورغ ایگ موافق بر بولوب چیقدی. اورهنبورغدا روس دارالمعلمینی بار ایدی. او مکتبدهن هر ییلی بر قانچا قازاق معلمی چقیب تورار ایدی. بونلارنگ بوتونیسى اوستینه بلکهده ایگ مهم عامل اولاراق مقتدر عالم، به جهریکلی جماعت خادمی، قابلیتلی ادیب احمد بایتورسون ییلن میر یعقوب دولاتنگ اورهنبورغدا اوتوردقلاری، بو ایکی جماعت خادمینگ کوچلو قلمی سایه سنده بوتون خلق ایچنده رغبت قازانغان هافئالق «قازاق» غازیتاسینگ بو بیردهن چقیب، تارقالب توردینی کیلهدر. مه نه قازاق خلقینگ اوتور-دینی دائره ایچنده بولماغان اورهنبورغنگ اوزونچا زمان دالا قازاقلار-ری ایچنده کی ملی حرکتله رنگ مرکزی بولوب قالووی وه برنجی عموم قازاق قونغره سینگ او بیرده توپلانماسینگ اصل سببی بونلار ایدی.

*

قورولتای بورونغو تورغای والیسی تورغان یورتدا توپلاندى. قو-

رولتای په گئی اگنه یلگیلهنگن تورغای ولایتی قومیساری علی خان بو که ی خان طرفدان آچیلدی (*). کیگ قازاق دالاسینگ هر طرفد-دان سایلانیب کیلگن وکیللر ایچنده بورونغو تورکستان والی عمو-میگی دائره سندن تاشکند شورای اسلامیه سی طرفدان یوباریلغان مرحوم منور قاری، عبدالسمیع قاری ایله سرفول الله بیرگن اوغلی وه یوسف یک باسقارا اوغلی قاتناشماقدا ایدیلر.

منورنگ «اوزیک توغانلاریگزدان سلام کتیردم» دیب باشلاغان تبریک سوزله رینگ قازاق دالالارندان کیلگن وکیللرده او یفاتقان علاقہ سی، قالدیرغان چوقور تأیری مه نم اوچون اونوتولماس بر ایسده-لکدر. منورنگ برنجی جمله سینی آیاققا توروب قارشی آلمان جماعت اوزون آلتیشلاری ییلن جواب قایتارغان بولدی. قارت وکیللر اونو کوز یاشلاری ایچنده تیگلادیلار. نهایت قازاق دالالارینگ تورلو بور-جه کله رندهن کیلگن وکیللر «آرتیق بزده قاندا، جاندا بر لگمزی، توغوشقانلیغمزی آچق سویلی آلاز ایکه نمز» دیب کوزله ری یاشلاندى. اورهنبورغ، عمومیتله تورک-تانارلار اسمندهن فاتح افندی کریه سی قورول تاینی قوتلولادی. بو صورته قورولتای بویوک تورک خلقینگ اوچ کوچلو قولی آراسنداغی کوچلو باغلایشنی کورسه ته تورغان بر صحنه گه آیلانغان بولدی.

برنجی قازاق قورولتاینگ پره غرامندا برنجی اوروندا قازاق بیرى وه ایشچیلر مسئله سی قویولغان ایدی. قورولتای برنجی کوننده روس مهاجری کیترو ایشینگ درحال توختانیلیشی وه دولت طرفدان حسابغا آلینبا او زمانغا چاقلی روس مهاجرله رینه بیریلمه گن بیرلرنی بیرلی خلققا قایتاریلیشی حقتدا قرار چیقاردی. قورولتای روس مهاجرله رینه آلیب بیریلگن بیرلردهن ده روس مهاجرینه بیریلگونچه ایچنده یورت جایى بولغان، مال باقو وه یا اوت چاپو اوچون فائده لهنیلمه کده بولغان

(* اورهنبورغدا چیقاتورغان «وقت» غازیتاسی علی خان نی «روس یاداغی مسلمان-

لاردان برنجی والی» دیب قوتلانغان ایدی.

شەگىمىز ايمىدى گنە، ترەندە مەمكىن بولدى. تور كىستان نىگ شەھەرلەرى ايله دالالارنداعى وضىت فرقلارىدا درحال كوزگە چارپىدى. روجدا ايلك تردد، هيجاندا بو آندا كىچدى. تور كىستاندا ايشچى ۋە سالداتلار شوراسى نىگ رولى بزىنگ يەگى گنە قورولوب، اوزىگە كوچ توپلى باشلاغان مىلى حر كىمز اوچون خوفلى كورونە باشلادى.

مەن اوزوم اورەنبورغدا ايدىگم وقت تاشكندە آچىلاچاق عموم تور كىستان ولايتى اجرائه قومىتەلەرى قونغرەسنە وكىل ايتب سايلانغان آق مسجىدە (بو كونكى قىزىل اوردادا) بر-ايكى كون قالماتچى بولوب، ترەندەن توشوب قالدەم. (دوامى كىلەجەك ساندە).

*

تور كىستاندا «تيل سياستى»

ساويت حكومتى تور كىمەنستاندا نوبتە كى تيل قورولتايىنى چاقىرىش اوچون آيلاردان بەرى حاضر لايىب يانادر. ساويت مطبوعاتى ۋە تورلو پروپاگاندا توپلانىشلارى بوينا حاضرلق ايله اوغراشماقدادر. بو ايشنى ساويت حكومتىنىگ كوتدىكى دەك قىلىپ چىقارىش اوچون موسقوادان مخصوص يىلەرمەنلەر، «مر كزى يەگى الفبا قومىتەسى» مەثللەرى يوبارىدەدى. شو يىل ماى آيى اىچىدە توپلانىشى تصور ايتىلگەن تور كىمەنستان جەمهورىتى تيل قورولوشى قورولتايى باشلىچا املا ۋە آتامالار مەسئەلىسىنى پىشەجە كدر.

بز بو قورولتايىنىگ كورەجەگى ايشىنى اوزىكىستاندا ۋە باشقا تور-كىستان جەمهورىتلەرنە داھا اول اوتكەزىلگەن قورولتايىلار نىجەسەندەن آچىق يىلەمز. اوزىكىستاندا 1934 نچى يىلى اوتكەزىلگەن قورولتايىدا سوز ۋە آتامالار مەسئەلىسىنى قاراۋ — بر طرفدان اوزىكىچەنى عربچا، فارسىچا كىبى يات سوزلەردەن قوتقارو، ايكىنچى ياقدان اوزىكىچەنى

يىرلەرنىگە درحال قايتارىلىشى حقدادا قرار چىقاردى. قورولتايىنىگ ايكىنچى كوتدە ياق موقت حكومتىنىگ قورولتاي طرفدان چىقارىلغان اولكى ايكى قرارغا راضىلىغىنى يىلدىرگەن خەبرى آندى... ايشچىلەر مەسئەلسەندە ايسە سوغوش جەھەلەرنە يوبارىلغان ايشچىلەرنىگ توختاوسز صورتدە ايللەرنە قايتارىلىشى، يەگى ايشچى آلونى توختاتىش، ايشچى توپلاۋ ايشىدە قارشىلىق كورسەتكەنلىك عىبى يىلەن توتواوب محكوم ايتىد گەن كىشىلەرنىگ آزاد ايتىلىشىنى، بو مەسئەلە باشلانغان بوتون تعقيبات ايشلەرنىگ توختاتىلويىنى ايشتەدى. قورولتايىنىگ بو تىلەگى دە موقت حكومت طرفدان قبول ايتىلدى.

اتقلاب چىقغاندان سوڭ ايشچى توپلاۋ ايشىنىگ اوز اوزىدەندە مەمكىن بولمايچاغى ھەر كىمگە دە مەلوم ايدى. موقت حكومت ايشچى توپلاماچى بولسادا، بر دە ايشچى تاپىب آلالمايچاغى مقرر ايدى. بونىگە برابر موقت حكومتىنىگ قورولتاي قرارىنا راضى بولغانلىغى روسيا سياستىدە بر اوزگەرىش بارلىغىنى كورسەتەرمەش كىبى بولوب چىقىدى... قورولتاي پروگراممىداغى باشقا مادەلەر اىچىدەن قازاقلارنى روسلاردان آيرىب اوزلەرنە مەخصوص مىلى اادارى قورولوشلارغا بولمەك، قازاق ايشلەرى اوچون حاكم ۋە باشلوقلارى قازاقلاردان بولغان مەخصوص عدلى تشكىلات ياراتماق كىرە كلىگى ۋە مەعارف ايشلەرنى كىگ مقياسدا قويوب، تىزلىكە يوروتماق حقداعى مادەلەرنى دە ايسلەتىب اوتەى... بونلارداندا آچىق كورونوب تورادر، كە تا بو برنچى قورولتاي قازاق دالالارى اوچون مەختارىتلى تورموش نىگىزىنى قويا باشلانغان ايدى.

اولدوقچا طنطنەلى ۋە ايشلىكى بولوب كىچكەن برنچى عموم قازاق قورولتايى عىنى زماندا تانار، اوزىك ۋە قازاقلار توپلانغان بوپوك بر ضىافندە صىمى ۋە سربست فەكر آلماشترو شكندە نوگەمەكلە كىگ مقياسدا قويولغان قارداشلق تظاهراتى چىقىشى شكلىنى آلغان بولدى.

منور، عبدالمىع قارى، سەرقول، يوسف بىك ۋە مەن تور كىستانغا قاراي يولغا توشدوك. تور كىستانداغى ايشلەرىمىز حقدادا اطرافلىچا كورو-

«بین الملل» سوز وه آتامالار بیلن بایتو کیره کلی شکلنده ایشکه باشلان دی. بو یولنگ نیچین سالنماقدا بولغانینی ایکنجی بر ماده آچیب بیرمه ک ددر. او مادهده بین الملل آتامالارنگ یازیلیشی، سویله نیشی اوچون روسچاداغی شکللهری قبول ایتیلگه نلگی سویله نهدر.

ایمدی او یلاب کورسه گز عصرلاردان بهری ایشله نیب اورناشیب، قسماً تیل وه خلق طرفدان اوزله نیب، به نیمسلیب کیتکن عربچا وه فارسچا سوز، آتامالارنی چیقارماقله ساویت حکومتی طرفدان «بین-الملل» دیگن بر تون کیتلیب کیتریله یاتقان روسچا وه یاده روسلاشقان سوزله رگه بیر حاضر لانماقچی بولغانی دا آچیق کورونه در.

املا مسئله سنده تور کچه-اوزیکچه ننگ اوز قاراقترندن زیاده مه نه شو روسچا شکلینی ساقلاوی وه روسچا شکلگه کیریتیلگه نندن سوک آلینووی ایسته نگن سوزله ر، آتامالارنگ روسلق روحینی ساقلا یا بیلمه سی نظرده توتولغان. یعنی آچیق قیلب نه تکه نده بو املا وه آتامالار مسئله سی بزنگ تیل وه کولتوریمزنی روسلاشتر و اوچون چیقاریلیب کیله یاتقان قیزیل روس نهیره گبازلقلارینگ بری ههمده اُک اویاتسز، انصافسزیدر. ساویت حکومتی اوزیکستاندا بو روسلاشقان املا وه آتامالار اسلا-سینی کیچیرگه نندن سوک مطبوعات وه نشریاتی، علی الخصوص مکتبله ر-ده کی درسله رنی بو یولغا سالماقله اونگ نیگزینی کوچه یمه ک یولینا توشدی، تینمای تیریشیب کیله در. یه گئی، روسلاشقان املا بیلن 35 میگ سوزلک اوزیک املا لغتی باسیب چیقاریلدی. مأمورله ر، تورلو جنسندن بیلهرمه نله ر، مکتبیله ر، حتی غازیتا، کتاب او قوچی خلق کتله سینه مخصوص اولماق اوزره، تورلو جنسندن لغتله ر حاضر لاب چیقارتدی وه حاضر لانماقدا در.

بو قادار مادی اورونولار حتی ساویت روسیا سیاستنده کی جبری مه تودغا رغماً ساویت مکتبنده، ساویت مطبوعات وه نشریاتندا ایسته نیلگن نتیجه کورولمه گه نندن شکایت ایتیلمه کده در.

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ یاقین غنا وقتداغی نسخه لاردان برنده (8. 2. 36) چیقان بر مقاله ده، ملتچیلهرنگ توسوقلق ایتمه کده، ساویت پلانینگ کیچمه سلکی اوچون بوتون کوچله ری بیلن اورونماقدا بولغانقلاری آگلا تیلماقدا در. بو یازوغا کوره «ملتچیلهر» «اوزیک تیلینی» باشقا تیلله رده ن (یعنی روسچادان ا. ت.) سدچین بیلن آیریپ ساقلاما قچی ایمشله ر. ملتچیلهر ساویت سوزله رینگ اوزیکچه ده اورناشوینا بار کوچله ری بیلن مانع بولایاتقان ایمشله ر. ملتچیلهر اوزیکچه نی تور کچیلک، حتی ایسکی چاغاتای ادبیاتی یولینا سالیب یوباریش اوچون اورونماقدا ایمشله ر. ایمدی بر آز انصاف بیلن او یلاب کورگن بر کشی اوچون مه نه شو ساویت مطبوعاتینگ کورسه ندیکی تورکستان ملتچیس یولندا بر گنه بولسا غیر طبیعی بر نقطه بارمی؟ طبیعی یوق.

ساویت حکومتی کوبده بهری یوروتوب کیلمه کده بولون دینی تدبیر-له رینی تورکمه نستاندادا بر کره قورولتایدان کیچیریپ آلماقچی بولادر. یوروتولمه کده بولغان پروباغاندا لار بو بیرده ده املا وه آتامالار مسئله سی اساس موضوع بولغانینی آچیق کورسه تمه کده در.

تورلو قومیتله ر توزوب اونلار واسطه سیله مقصدینا ایریشه آلمانغان، ایریشه آلمایا جاغینی کورگن ساویت حکومتی نهایت بو ایشنی ده ایگ اینانچلی اجرا مأمورلاری، فرقه مرکز قومیتله ری قاراه اغینا کیریتکه ن. بوتون اولکه، جمهوریت فرقه قومیتله ری بو مسئله بیلن مشغولدر لار. او جمله دن تورکمه نستان فرقه مرکزی قومیتله سی ده اوتکه ن ده قاهر سوک لاردناغی توپلانیشلارندن برینی تیل قورولوش مسئله سینه حصر ایتدی. بو قرارداد تورکمه نستاندا ساویت تیل قورولوشی ایشنده پلانی ایشکه آشیر و اوچون کوموش علی بوری اوغلی، گهلدی اوغلی، قارا خان اوغلی، افدیزاده غروپلاری دیگن کبی تورلو ملتچی غروپلاریله شدتلی کورده ش یوروتو مجبوریتی کورونگه نلگی آگلا شیلادر. ینه شو قراردان ساویت حکومتینگ، ملتچیلک آقیملارینی بیگدیم دیب اوبلا سادا، تیل قورو-لوشینی اوزی اویله گه نچه آلیب بارا آلمای یاتقانلینی تورلو جنسندن

بر ساويت تىلچىسىنى («پراودا ووستوگا» 36. 2. 8) «ساويتلەر ئىملىكىدە كى لاينچاغا كىچكەن خىلقلارنىڭ (يەنى تورك اوروغلارنىڭ) «پىرلەشيك» الفباغا كىچولەندە قومىتەنك كۆپ گە رولى بولدى. اونلار قومىتەنك سىيى آرقاسىنداغا بو الفباغا كىچىرىلە بىلدىلەر. بونگ ايسە ساويتلەر اتفاقي خىلقلارنىڭ كوتور جەنتەن بىر بىر يەنە ياقلاشماسىنا كۆپ تائىرى، اهمىتى بار. ايمدى قومىتە املا وە آتامالار بىخىندە مارقىسىم-لە يىنىزم تىل نظرىيەسى پىرىنسىپلەرنى كىچىرىپ محكمەش يىلەن مشغولدر. (بو پىرىنسىپلەرنىڭ نىمەدەن عبارت بولغانىنى يوقارىدا كوردوك). قومىتەنك نوبتە كى (6 نچى) توپلانىشى تورلو خىلقلار ياشاغان جەمهورىتلەردە كى تىل قورولوشى مسئەسىنى بىشەجە كدر» دىدر.

عىنى ساويت تىلچىسىنە كورە، تىل قورولوشى ساحەسىدا كى ساويت حكومتى كورەشەنك بىر نچى دورەسى (پايسەسى) يە كى الفباغا كىچىش بولغان؛ اونگ دوامى، يەنى ايكىنچى پايسەسى، پرولەتار روجى يىلەن سوغارىلغان بولشەويك تىللەرنى عىنى روحداغى املا وە آتامالار يىلەن تامين ايتىش بولغان كە قومىتە ايمدىلك بو وظيفەسىنى بەجەرىپ يانادر. بو پايلەرنى كىچىپ بارىپ ايرىشەلەر تورغان نقتەدا ساويتلەر اتفاقي دائىرەسىدە قورولانورغان ھەم شەكل، ھەم مەھومچە سوسىيالىست كوتورنىڭ بىر گە تىلى (يەنى روسچا ا. ت.) بولاجاقمىش. بو صورتلە بىر اولكەدە سوسىيالىزم قوروب دىنا سوسىيالىزم انقلابىنى باشلاب يوروجى قايناق حاضراىب دىنا پرولەتار كۆچلەرى غلبەسى تامين ايتلەجەك، سوسىيالىزم عمومى حيات نىگىزى بولاجاق، روس تىلىدە بو سوسىيالىزم اساسىنە قورولغان انسانلق جەمئىيەتنىڭ بىر گە تىلى بولاجاق. بونگ اوچون دە ايمدىلك ساويت روسيا اسارتندە بولغان خىلقلارنىڭ تىل وە كوتورلەرى روسلاشمايدىر...

نە تانلى بىر خىلى! مەنە شو سرخوش روس خىيال پرستلىكى قوروتقوسى اوچون عصرلار ياشاغان كوتور وە بو قوجا كوتورلەرنىڭ ترجمانى بولغان تىللەر بىقېتىلماقچىدر. بونگ اوزى بىر خىيال پرستلىكىدر.

ايسەن تورسون

اغىرلىق، توسقونلقلارغا اوچراپ تورغانلىغى، دىمەك ملتچىلەرنىڭ اويلايدىغى قادار بوتونلەى بىگىلىپ، قوروب كىتمە گە نىلكلەرى آڭلاشماقدا در. غرىبى شوندا، كە بو بىردەدە عىنلە اوزىكىستاندا وە توركىستانىڭ باشقا قىسىملاردا كورولگەن استقامتلەردە قازىشلىقلار كورولەدر. ساويت غازىتاسى ملتچىلەرنىڭ «پان توركىستىك»، «پان اسلامىستىك» ايتكەنلەك لەرنى يازادر. بىزچە بونلارنىڭ بوتونىسى ساويت حكومتىنىڭ روسلاشترما سىياسىتىنە كورسەتلىگەن قازىشلىققا بىرىلگەن تەفسىرلەردىر. ملتچىلەر بو بىردەدە يە كى ادبى تىلنى ايسكى ادبىيات تىلنىڭ سوز وە فورم بايقلارىنا باغلاپ انكشاف ايتدىرمە كچى بولارلامىش. اونلار چاغاتاى ادبىياتى، عثمانلى ادبىياتى تىللەرنە ياناشماق تەمىلى كورسەتەرلەر ايش. اونلار تور كەمەز ستاندا ساويت خوجالىق وە دولت قورولوشى ايلە اورتاغا چىققان سوزلەر- نى تور كەمەن تىلنە كىرىتمە كەن قاچارلار ايش.

قورولتاي حاضرىلىغى اوچون يوروتولغان پروپاگاندا مەركەلەرنەن يە كى بىر تىقيد آقېمىنىڭ اورتاغا چىقىدىغىنىدا اور گە نىب آلدىق... بو يە كى تىقيدچىلار «بارى بىر سزنىڭ ياساماق ايسەدىگىز تىل تور كەمەن زىمىتىش خىلقى تىلى بولا آلمىدەر. بارى بىر او خىلق بونداى يات سوزلەر، آتامالار يىلەن تولغان بىر تىلدە كى يازىنى ھىچ آڭلامىدەر... خىلق بونداى ياتلىق اچىندە قالب كىتكەن بىر تىلدە يازىلغان ادبىياتا ايسىنمايدەر. نەھىت بونداى بىر تىلدە بىر ادبىيات ياراتا بىلسە كزە اودا قومونىست سىراپىلارى تىلى، ادبىياتى بولوب قالادر. خىلق نە اونى قېول ايتەر وە نە اوندا نى تائىر بولادر» دىگەن قاراشنى آغا سورەلەر ايكەن. اولكى جزالاندىرىلغان ملتچىلەر- نىڭ قاراشىدان كزە قادار فرقى بولماغان بو ياش بوغون كوروشندە غىر طىبعى دىيەرلك بىر نقتەدا يوق. بونداى طىبعىلىگىنى، منطقى نىگىزىنى يوقالماغان نظرىيەنىڭ طرفدارلارى اوچون امنىتىلى، دوشمانلارى اوچون قورقۇلۇ بولغانى تارىخنىڭ ھەر آدېمىدا بىر قانچا مىثالى كورولگەن خادىلەرنىڭ بىرىدر.

«يە كى الفبا قومىتەسى» نىڭ اوزىكىستانداغى فعالىتەندەن بىخىت ايتكەن

تورکستانلی ایشچیلەر تورموشمدان

ساویت ره ژیمینگ یالغز ایشچیلەر صنفیغا تایانوجی بر سیستم بولغا. نینی آغا سوروجی بولشه ویکله رنگ تورکستاندا ایشچی طبقهسی یاراتو یولونداغی ایتمیلیشه رینی بز دقتله تعقیب ایتب کیله مز. بیللاردانه رلی دوام ایتب کیله یاتقان بو مشئوم ایتمیلیشنک تورکستاندا یاراتدیغی منظره «سو- سیالیدی قازاغستان» (35. 10. 5، سان 230) غا کوره شونداغی کورونه در: I — تورکستانک قازاغستان قسمندا 1920 نچی ییلی روسیادان کیلگن ایشچیلهرنگ سانی 8500 ایدی. بو سان بیش ییل سوگرا، یعنی 1925 نچی ییلی 98 150 گه، 1928 نچی ییلی 164 000 گه، 1934 نچی ییلی 335 658 گه، 1935 نچی ییلنگ برنچی ایولنده ایسه 403 000 گه چیقمشدر.

قازاغستاندا 1920 نچی ییلی 1500 قازاق ایشچی بار ایدی. بومقدار 1925 نچی ییلنگ باشندا 20 675، 1928 نچی ییلنگ باشندا 48 000، 1934 نچی ییلنگ باشندا 244 107، 1935 نچی ییلنگ برنچی ایولنده ایسه 277 000 بولدی.

II — جیز قازغان کانی ایشچیلهرنگ 88,1%، نه مبه موناغی (نهفت) اوندوروش یوموشچیلارینگ 77,2%، آچچی سای قومیناتی ایشچیلهرنگ 72,5%، قاراغاندی کومورکانی ایشچیلهرنگ 62,1%، قازاق یوموشچیلاریدر (*).

III — «سوسیالیدی قازاغستان» ننگ 35. 10. 17 تاریخلی ساندا بیریلگن معلوماتغا کوره، قاراغاندی داغی اوندوروش ایشلهرنده ایشله و- چیلهرنگ سانی 21 840 بولوب، بولارنگ 4440 قازاق (**).

قاراغاندی دا شاخادا ایشله وچیلهرنگ سانی ایسه 12 800 در. بولار-

(* یوقاریداغی روس ایشچیلهری ایله بیرلی ایشچیلهر سانیجی کورسه ته تورغان رقلار اعتبارغا آلینسا، بو نسبتله رنگ بولشه ویک بوش بوغازلغندان عبارت ایکنه نلگی آچیق کورونوب قالادر. (***) بو رقم قاراغاندی کومور صناعتنده (اوندوروش) ایشله وچی قازاق ایشچیلهرینگ روسلارغا نسبتاً 62,1% (100 ده 62 ده ن آرتق) بولماسدان، 100 ده 20 قارغانا ایکنه نلگینی آچیق کورسه تمه کده در.

نگ 2830 قازاق در. شو دائره اوندوروش ایشلهرنده ایشله وچی قازاق خانونلاری 390 بولوب، بولارنگ 258 ی شاخادا ایشلهر ایکن.

IV — ینه شو آلمانا آغاغازیتاسینگ 35. 10. 18 تاریخلی ساندا، 1934 نچی ییلی قاراغاندی ولایتی دائره سنده هنرلی کسب ساحه سندا 26 822 ایشچی بولوب، بولاردان 8750 سینگ قازاق ایکنه نلگی بیلدر- یلمشدر.

ساویتلهرنگ رسمی منبعندان آلتغان یوقاریداغی استاتیستیک معلومات قازاغستاندا یاراتیلا یاتقان ایشچی طبقه سینگ حقیقی یوزینی تانیماق اوچون آنچاغنا یاردم ایتدر. تورکستانگ باشقا قسملارندا کون کونده ن زورایماقدا بولغان ایشچی طبقه سی حقداغی معلوماتلاردا ایسه تورکستان- لیلار ایله روسلارنگ عددی نه ده نسه آچیق کورسه تیلمه یدر. موسقوانگ تورکستانداغی مأمورلاری آراسندا فعالیتی اعتباریله آیریچا اورون آلتان باومان «پراودا ووستوکا» ننگ 34. 10. 28 ده باسیلغان نسخه سندا بیرگن معلوماتدا، 1925 نچی ییلی تورکستانگ قازاغستاندان باشقا قسملار- رندا، صنایع وه تقلیات ایشلهرنده 35 000 ایشچی بار ایکن، بومقدارنگ 1934 نچی ییلی 213 000 گه چیقدیغینی بیلدرمشدر. محقق بولارنگ بویوک قسمی روسلاردر. اونکچون ده اولارنگ نسبتینی آیریپ کورسه- تودن ایمدیگه چه تارتیب کیله درلهر.

بالخاصه برنچی وه ایکنچی بیس ییللق پلانلارنی به جهر و چاغلاری عددی یوز میگلهرنی آشیب کیتکن تورکستانداغی ایشچی طبقه سینگ بویوک قسمینی ساویت روسیانگ آوروپا قسمندان کیلتریلگن کیلگیندیله ر تشکیل ایتدرلهر. بو کیلگیندی ایشچیلهر تورکستاندا یالغز سان جهتندن ایمهس، باشقا جهتلهرده نده، یعنی تورموشنگ هر ساحه سندا، تور- کستانلی ایشچیلهرده ن یوقاری توتولوب کیله درلهر. بو کیلگیندی روس ایشچیلهریگه حکومت طرفندان بیریلگن وظیفه لهر وه بیریلمه کده بولغان معاشلار، یعنی خدمت حقی، تورکستانلیلارنگ کینه قاراغاندا کوب یوکسه ک بولغانی کبی، اولارنگ بیرلهدیکلهری اویلار وه دولت مغازه لهرنده

يىلىپ، بونگ اوستنه قازاق مخبرلەرنىڭ ساۋىت غارىتا لارنىڭ قازاق ايشا
چىلەرى تورموشى ۋە ساغلىقى حقدىدا نىش ايتىدىكلەرى بعضى خىبرلەرى
ايشلەنسە، انسانىڭ يۈرەڭگى تىترەب، توكلەرى كۈتەرىلەدەدە اىچدەن
عصيان ايتكىسى كىلەدر.

تريكچىلىڭى روس ايشچىلەرىنە نسبتاً كۈب كۈب تۈبەن بولغان قازاق
ايشچىلەرى آراسىدا آقارتو (معارف) ايشلەرىنەدە ايندىگەچە كىرەگىنچە
اهمىت پىرىلمەى كىلگەنلىڭى ياقىنداغنا باشقارمازغا كىلگەن آلمان-آنا
غازىتا لارىنىڭ شو يىلغى فىورال نىسخە لارنىدا باسىلغان يازىلارنىدا نا آڭلا-
شىلماقدادر.

توركىستانىڭ باشقا سىمتلەرنەدە ايشلەۋچى توركىستانلى ايشچىلەرنىڭ
تورموشىدا قاراغاندىدا ايشلەۋچى يۈرتداشلارنىڭ تورموشىدا نا فرىسزدر.
يالغز تاشكىندە احوال باشقاچاراق بولوب، بو شەردە پىرلى ايشچىلەردەن
پىر قىسمىنىڭ اۋى-جايلارى سياحىلار، عمومىتەلە اطرافدان كىلوچىلەر اۋ-
چون زىيارتگە اۋىغون پىر شىكلىگە قويولغان ايدى. حالبو كە آرتىق تاشكىند-
دەدە وضعىتنىڭ اۋزگەرە باشلاغانىنى ياقىندا «قىزىل اۋزىكىستان» غازىتا-
نىدا باسىلىپ چىققان «بىر سىرسان قالدىق» سىرلۈحەلى ايشچىلەر مەكتۈبىدەن
اۋراگەنمە كەدمىز. آستىدا آچىق امضالار قويولغان بو ايشچىلەر مەكتۈبىدە:
«بىرلەر تاشكىند قوشخانىسىدە يعقوبوف نامىداغى فابرىقادا ايشلەۋچى
ايشچىلەرمىز. زەلەنسكى كۈچەسىدە كى 18 ۋە 19 نچى كۈارتىرلەردە ياشاب
كىلدىك. بىز ايشچىلەرگە كىنگ، ياروغ، آۋروپاچا اۋىنى ساۋىتلەر حكۈ-
مى اۋقتۈبىر اىنقىلىنىڭ اۋن يىللىغى شىرفىگە سالىپ پىرگەن ايدى. شو آرا-
دان اۋتكەن 8 يىل اىچىدە بىز پىرىلگەن اۋى-پىرلەرىمىزگە درخت اۋتقوز-
دوق، اۋنى آباد ايتدىك، اڭزار، تاكزار قىلدىق.

لاكىن ھەر نەرسەدەن ھەم خورلانىش يامان ايكەن. بىز ياشاب كىد
گەن كۈارتىرلەرنى رايون ادارەلەرى 9 نچى بولوم مىلىتسىيەگە پىرىشىنى موافق
تاپىدىرلار. ىنە بو ايشنى عملگە آشىرىشدا جۈدە داغاللىق ۋە قوباللىقلار
ايشلەتلىدى. مىلىتسىيە باشلىغى بىرلەرگە «اىكى ساعىت اىچىدە اۋىنى بوشانا.

آلدىقلارى تورلو بويوملار، كىمىلەر، اىچكىلەر، يىمەكلەر توركىستانلى
ايشچىلەرنىڭكىدەن بوتۈنلەى باشقادر.

ياقىندا قاراغاندى كومور كانلارى ايله بالخش اطرافداغى مەدەن
كانلارنىنى زىيارت ايتىپ قايتقان پىر آلمان ژورنالىستىدە مونخىندە چىقا-
تورغان كۈندەلك بىر غازىتادا نىش ايتدىكى مقالهلەرنىڭ پىرندە، مىسلىكى
ساحەسندا اۋ قاداردا يىلىمى، مەلوماتى بولماغان روس ايشچىلەرنەدەن
بعضىلارنىڭ ياشايش طىرزلەرنىنى اۋز كۈزىلە كۈرۈب تىسۋىر ايتەرگەن
«باشقا ايشچىلەرگە نسبتاً شاھزادە (First) كىبى حىيات سۈرگەننى» يازادر.
آلمان ژورنالىستىنىڭ «باشقا ايشچىلەر» دىدىگى ايشچىلەرنىڭ قازاق ايش-
چىلەرى بولغانلىغىنى قازاغىستان غازىتالارنىنى، بالخاصە «سوسىئالدى قازا-
غىستان» نى، تعقىب ايتۈچى ھەر بىر كىشى ھىچدە قىنالماسدان ايتا آلپىر.

اۋتكەن يىل اۋقتۈبىر آيى باشىدا نىش ايتلگەن ساۋىت استاتىستىك
مەلوماتىنا كۈرە، قاراغاندىدا 1929 نچى يىلى 2500 اھالى بار ايكەن،
بو مقدار 1935 نچى يىلى 168 900 بولغاندر. (بو حقدى «سوسىئالدى قازا-
غىستان» نىڭ 35. 10. 6. تارىخلى 231 نچى سانىنا باقىلسىن). اۋتكەن يىل
سوڭلارنىنا توغرى توركىستانغا سىياحت قىلغان پىر آلمان ژورنالىستى ايسە
سىمى ساۋىت مەلوماتىنا تايانىپ، قاراغاندى اھالىسىنىڭ 30% نىڭ تاش
اۋىلەردە، 18% نىڭ ياغاچ اۋىلەردە، 72% نىڭ سامانلى لايىدان ياسالىپ
اۋستى آقارتىلغان اۋىلەردە، 7% نىڭ ايسە پىر آستىدا قازىلغان چوققور-
لاردا ياشايتورغانىنى بىلدىرەدەر (*). قىطەتەلە سۈيۈلەۋ مەكندىر، كە قاراغاندى
پىرلى اھالىسىنىڭ بوتۈنىسى، بارماقلە كۈرسەتە پىلەرلك كىچىك پىر مستىنا
ايله، لايىدان ياسالغان اۋىلەر ايله پىر آستى چوققورلارنىنا اورناشتىرىلغاندر.
اگر قاراغاندى كومور كانلارنىداغى قازاق ايشچىلەرنىڭ عمومىتەلە آغىر
ۋە قارا ايشلەردە چالاشاتورغانلىقلارى كۈزدە توتولوب، اولارنىڭ يۈمۈش
نىڭ آغىرلىغى نىسبەتەن يىمەك، اىچمەك، كىمەك جەھتەندەن تەمىن ايتلەمدىك
لەرى ۋە تىرىكچىلىك باقىمىندان چىكىپ تورغان عىذابلارى كۈز آلدىنا كىلتىر-

„Münchner Neueste Nachrichten“, 25. X. 35; Nr. 292. (*)

سيزلار» ديب تېقلىنچ قېلىش يىلەن بىرگە، اوى-روزگار اسبابلار يېزىنى مىلىسلەرگە بويورتوب تاشقارينا چىقارتىپ تاشلاندى... بىز بۇ حال يېزىنى رايون ساويتىگە عرض قىلماق اوچون بىر ھافئادان بويان قاتنايمىز. رايون ساويت رېئىسنىڭ اورونباسارى اورتاق يوسف اوغلى نىڭ آلدېغا كېرە آلمادىق... قىش اوچون كېرە كلى نەرسەلەرنى غملايتورغان بىر وقتدا كوارتېرسىز سىرسان قالغانىمىز بىزنىڭ 8 يىلدا بويان كوروب كېلگەن حضور وحلاوتىمىزنى بۇرئىمىزدان چىقارماقدا...» دېيەلەر.

يوقارىدا بىر پارچاسى كېتىرىلگەن ايشچىلەر مەكتۇبىنىڭ آخىرىدا «قىزىل اوزبېكىستان» باشقارمىسى طرفىدان شۇنداق اىضاحات بېرىلگەن: «بىز يوقارىدا نامالارى كورسەتىلگەن اورتاقلارنىڭ ايشلەرنى سۈ-روشرغان وقتىمىزدا حەقىقتا ھەم بۇلارغا داغاللىق ۋە قوپاللىق كورسەتىلگەن-لىكى بېلىندى.

اورتاق عابد رېيىخ خان تاشكەند قوشخانىسىدە 11 يىلدا بويان ايش-لەيدى، ايشچىلىك ستازى 30 يىل، 1924 نچى يىلدا پارتيا اعضاسى. سلامت حالەت (حال محمد) قىزى (اونىڭ خانۇنى) يعقوبوف نامىداغى فابرىقادا 7 يىلدا بويان ايشلەيدى، اوكتابر رايون (كوكچە دەھسى) ساويتىنىڭ 1931 نچى يىلدا بويان ۋە قومۇنىستلەر پارتىيىسىنىڭ 1932 نچى يىلدا بويان اعضاسى.

ايشچى رسالت ابراهيم قىزى «مىخت اينوالىدى». ايرى يعقوب جان عبدالله اوغلى 50 يىلغا ياقىن بىناكار ايشچى بولوب ايشلەگەن ۋە كېنىكى يىلدا مىخت اينوالىدى بولوب اولوب كېتكەن. يۈە خاتون رسالت نىڭ 4 تە ياش بالاسى بار...»

اگر بۇ مقاله دە تور كەمە نىستانداغى نەفت كانلاردا ايشلەۋچى تور ك-مەنلەرنىڭ روس ايشچىلەرنىڭ دولت مغازەلەرنەن آلا يىلدىكلەرنى نە-سەلەرنى آلالماغانلىقدان قىلغان بىر سۈرۈ شكائەتلەرنەن ۋە روس مەد-لەرنىڭ تور كەمەن ايشچىلەرنىڭ مراحىتىنا جواباً «سىز تور كەمەلەر يالاڭ آياق يۈرە بېرىڭلەر ۋە آچىقدا يانا بارىڭلار! بىزنىڭ آوروپالى ايشچىلەر

بۇنداقى جىناغا اور كەنمە گەنلەر...» دېگەنلەرنى ۋە شۇنىڭ كېي «شورا-لار تور كەمە نىستانى» نىڭ تور كەمەن ايشچىلەرنى تورموشى حەقداغى نىش-ئىداندا بىخىت ايتلەگەن كەس، او زمان يازوكوب اوزا ئېيىب كېتەجە كدر. اميد ايتلىر، كە روس پىرولە تارىياتى دېكىتاتوراسى حەق سۈرگەن تور كىستاندا تور كىستان ايشچىلەرنىڭ قانداق تورموش كىچىرىپ تورغانلىقلارنى شو قىسقا يازوداندا بىر پارچا آڭلاۋ مەمكندىر.

خلاصە، سوڭ چاغلار عددى يۈز مىڭلەرنى آشىپ كېتكەن تور كىستان ايشچى طبەقىسىدا تور كىستان قىشلاقىسى كېي مەستلىكە حياتى ياشاماقدا. تور كىستانداغى روس ايشچىسى ايلە مۇزىكلەرنى ايسە، آلمان ژورنالىستىنىڭ ئەتىكەندەك، بىزنىڭكىلەرگە قاراغاندا شاھزادە كېي ياشايدىرلار.

بىرلەرنى ايلە آيرىلماس، اوزولماس حياتى باغلار ايلە باغلانغان تور كىستان ايشچىلەرنى يىلەن تور كىستان دەقانلارنى ۋە چارواچىلارنىڭ بىختى، سەادتى اوچون تور كىستاندا مەنە شو «چىت شاھزادەلەر» نىڭ حاكىمىتى بېقىلمالى ۋە تور كىستان قورتولمايدىر. اوقئاقى

*

خىستەلىق نىگىز دەدر

ساويت خوجالىغىنىڭ كىچىردىكى يىللاردان بىر نېچەسىنى كوز آلدن-دان اونكەزگەندە «قىزىل تاختا»، «قارا تاختا»، «اودارنىك»، «سىياسى پىورو» دېگەن كېي بىر سۈرۈ تەبىرلەر، اونلارنىڭ افادە ايتدىكى مەفھوم، فىگۇرلارنىڭ ساويت خوجالىغىدا اوينايدىغى روللاردا كوز آلدندان كېلىپ كېچەدەر.

اىلك باشلانىشىدا كۆپ ھېيتلى ايتىپ اور تاغا قوپولغان بۇ چىقىشلار-نىڭ اطرافىدا قالدردىغى پىروباغاندا تائىرى ساويت خوجالىغىدا اوينايدىغى حەقىقى رولدا كۆپ بويۇك بولوب كېلەدەر. بولشەۋىكلەر ھەر قانداق بىر فىگۇرنىڭ ساويت خوجالىغىنىڭ ۋە خوجالىق اوستىندە كى بولشەۋىك او-

خانوفچىلىق يىلى» دىيىپ ئاتالغان 1936 نچى يىلى ھەدەلەرنى دەپ بىلگىلەپ
 اوتكەن ايدى. قوميسار مەژلاوق نىڭ كورسە تونونچە بو ھەدەلەرنىڭ ايكى
 مهمى استحصالاتنى آرتىرماق تەخنىكىنى بەنيمسەمەك وە ايشلەپ چىقاراش
 بهاسىنى توشورمەك مسئلهسى ايدى. 1936 نچى يىلى صنایع استحصالاتى
 عمومىتەلە ئالغاندا اوتكەن يىلغىسندان %23 آرتمالى ايدى. بو نسبت آغىر
 صنایعدا %26 گە، ماكنە صنایعدا %31 گە قوراللانوي يىلەن علاقه دار
 صنایعدا داھا يوكسەك نسبتدە كوتەرىلەجە كدى.

ساویت حكومتى «ستاخانوفچىلىق» ایش مەتودى ساپەسندە بر نىچە
 آى ايجندە بو ھەدىنى ئەلدە ائتمە كچى، اوندان سوڭرادا بر قانچا مهم
 اقتصادى وە مالى اصلاحات مسئلهسىنە كىچمە كچى ايدى.

ساویت مطبوعاتىنا كورە، ايمىدەن آق تورلو فرقه وە حكومت،
 بالخاصە خوجالىق مۇسسەلەرى باشلوقلارى «ستاخانوفچىلىق» قاراشلارنى
 اوزگەرتب قويغانلار، اوڭا اهمىت پىرمى باشلانلار. استحصالاتدا يالغز
 كمىت رە قوردىنى توشونوب كىفئىتىنى بوزوب، بونكلە فائىدە پىرنە ضرر
 كتىروچى خوجالقلار سانسز بولغانى كىبى «ستاخانوفچىلىقنى» موقتاً تطبيق
 ايتب تجربەسىنى كورگەندەن سوڭ يىغىشتىرىپ قويغانلاردا كوب ايمش.
 ساویت صنایعى استحصالاتىنىڭ يورومەسى دە عىنى نىجەنى كورسەتمە كدە.
 در. مثلا غىنوارنىڭ استحصالاتى دە قابرغا قاراغاندا %11 آرقادا قالغان.
 فېرال ايسە غىنوار درجەسىندە ايرىشە آلمانغا. آيرىم دائىرەلەردە وضىت
 كوب يامان كورونەدر. اورال وە قازاغستانداغى معدن اوچاقلارى،
 آينقسا رنگلى معدن ايشلەرى رذالت دىيەجەك بر وضىتدە ايمش.

مەنە شو مثاللارنى كتىردىگىز حادەتەلەردەن توپلو نىجە چىقارماقچى
 بولغان «پراودا» ايشكە سابوتاژچىلار قولى كىرگەننى، صنفى دشمانلارنىڭ
 «ستاخانوفچىلىق» جريانىنى عقىم قالدېرو اوچون قان تىرى تو كوب او-
 رونماقدا بولغانىنى، بو دوشماننى اورتاغا چىقارىپ، بىرو وە «ستاخانوف
 چىلىقنى»، ساویت خوجالىغىنى اونىڭ ضررندەن قورو كىرە كلگى تورتكو
 سىنى پىرەدر. بو «سابوتاژ»، «صنف دوشمانى» كىبى تىبىرلەرنىڭ قاي وقت

يونلارنىڭ بارىشندا قامچىلىق رولى، تائىرى يىتە باشلاغاچ اونىڭ اورنىنا
 ايكىنچىسىنى اويلاپ چىقارادىلار. بر نىچە يىل اول «اودارنىڭ» چىققان
 ايدى. آز وقتدا او اوزىنىڭ معناسىنى يوقالغاچ، سىياسى يورولار چىقدى.
 ايمدى اودا ايشكە ياراماغاچ، خوجالىق ماكنەسىنى يوروتەيلىمەك اوچون
 ھەر زمان شونداى بر قامچىغا احتىياج حس ايتكەن ساویت حكومتى
 «ستاخانوفچىلىق» ایش مەتودىنى اويلاپ چىقاردى. فقط بويوك مقياسدا
 پروپاگانداچىلىق ايلە اورتاغا قويولغان «ستاخانوفچىلىق» دا تىز يايلىماسى
 نىستندە يوروقراتىك رنگىنى آلب اولگوردى. بو كون ساویتلەر مملكتندە
 برگنە بولسادا «ستاخانوفچىلىق» دستەسى بولماغان بر خوجالىق وە تور-
 موش نارماغى، حتى آيرىم مۇسسە تايلىمايدىر دىسەك ھىچ مبالغە ايتكەن
 بولمايمىز. بوتون توپلاتىلار، بوتون مطبوعات بو مسئله ايلە مشغول. بو كون
 ساویت يىغىنلارى، ساویت مطبوعاتىنىڭ بونداندا كوبرەك مشغول بو-
 لوندىغى بر موضوع يوقدر.

ھەر زمان بولغانى كىبى بو سفردە ساویتلەر مملكتندە كى تورموش
 وە ايشنىڭ بارىشنى خارجدەن تعقيب ايتوچىلەر داھا آرتىق قىزىقىپ، ھاو-
 لىقب كىتدىكلەرنى كورسەت ب قويدىلار. بو آوروپالى «عالم»، «يىلەر-
 مەنلەر» ايمدى ساویت روسىادا ھەر نەرسەنىڭ نىگىزىندەن اوزگەرىپ
 كىتەجە گىنى، «بويوك بر اقتصادى انقلاب باشلانغانلىغىنى» سويلەپ «ستا-
 خانوفچىلىق» مسئلهسىنى نىگىزىندەن تىكشىرو، اونى علمى نظرىلەرگە
 اويدرو، آكتلار توپلاپ ادبىيات ياراتو ساحەسىنا قويولدىلار وە اطرافلا-
 رىنا توپلانغان بر قانچا علم مرقىلارنى دا بو قوروتولارغا اينا تىروغا
 بوتون اخلاصلارى ايلە كىرىشىدىلەر...

فقط آرالقدى ساویت حكومتى قولتوغنداغى قاربوزنىڭ سىر-
 غىلىپ توشە باشلانغانىنى كورسەتەتورغان اشارهلەر ساویت استاتىستىقندا،
 ساویت مطبوعاتىدا كورونوب قالدى.

اوتكەن يىلنىڭ دە قابرندا ساویتلەر اتفاقى فرقه مركزى وە بو يىل
 غىنواردا مركزى اجرا قومىتەسى قونىرەسى ساویت خوجالىغىنىڭ «ستا-

اورتاغا آيتليب، قاي يولدا قوللايند يقلازيني ساويت روسيانگ ايش مه تو۔
 دى ييلهن آذر، كوبر تائيشليغى بولغان كشيهر جوده ياخشي ييله ييله.
 بو «صنفي دوشمان»، «سابوتاژچى» لارنگ كيم ايكه نيني اونى اورتاغا
 قويوچيلار اوزلهرى ده ييلمه ديكلهرى كبي هر كيمنگ ده «سابوتاژچى»
 بولوب عييله نب، محكوم ايتليب كيتووى هر كون اوچون ممكنر.
 ذاتا بو محكوم ايتليكه نلهرده هر قانداي بولسادا بر گناهارلى بولغانى
 اوچون ايمه س، اكثر تله آرقادا قالغانلارنى قورقوتو، بو صورتله ايشچينى
 قامچيلا ب، ايشنى آغا باسديرا يلو اوچوندر. آرادا «دونباس» سابوتاژ۔
 چيلارى باشلوعى ديب اوزون ييلارغا محكوم ايتليب، ياقيندا آزاد ايتيد.
 گهن پروفه سور رامزين كبي عييله رده كوب گنه تاييلىب قالسا كيره ك. بو
 ذاتا بزنگ توركستانداغى «قيزيم سهنگه ايتهى، كيلينم سهن ايشيت»
 قينلندن بر تنيه در.

بو كون ييله آچيق كورونه باشلاغان بر نقطه بولسا، اودا ستاخانوف
 چيلقنك دا سلفلهرى عاقبتنه محكوم بولغانلغى وه بونگله ساويت حكومتينگ
 ياقين آيلار اوچون «ستاخانوفچيلق» دان اميد اينديكى موفقيتگه باغلا ديني
 اقتصادى وه مالى پلانلارينگ سوغا توشكه نيدر. بونگ باشقا تورلو بولا
 يلو احتمالى دا يوقدى. چونكه مسئله «ستاخانوفچيلق» وه باشقا آيريم
 تدبيرلهرنگ نقصانلى وه يا نقصانسز بولوندا ايمه س، ساويت حكومتينگ
 نيگيزنده در. بو چوروك نيگيز بيتمه ديكچه خسته لودا دوام ايتجه ك وه
 كوچه يه جه كدر. آرالدا سابوتاژچى، صنفي دوشمان كبي ياساما گناهار
 ييلهن بر قانچا گناهنر كشيهر محكوم ايتيله جه كلهر در. تيمور اوغلى

اسلام دينيگه فارشى بولشه ويكله هر حر كتي

ياقيندا خرستيانلارنگ آرچا بايرامينى ساويت مملكتينگ هر
 طرفدا، او جمله دن توركستانك بو يوك شهرلهرنده اولوغ پروباغاندا وه
 طنطنه ايله اوتكه زگهن ساويت حكومتى وه قومونست فرقه سى، بزنگ
 قربان بايرامندان بر هافتاچا ايلگه رى «آكتيف خداسزلار» نى سفر بر

قيليب، بو اسلام-تورك بايرامينا فارشى تورلو چيقيشلار، مجادله هر قيلدير۔
 دى. تاشكندنك بوتون فابريكا وه ايشخانه لهر يده، كوسته ر (قول) صنعت
 آريللهر يده، قلوبلاردا قربان بايرامينا فارشى مخصوص درسله ر او قو۔
 تولدى. تاشكند راديو استاسيونى آرقالى اسلام دينيگه فارشى مصاحبه لهر
 تارقاتلدى. شهرنگ بعضى يرلهر يده دينگه فارشى بورچه كلهر قورولوب،
 بو بورچه كله رگه دينگه فارشى نريات، رسمله ر قويولوب، بو صورتله
 اسلام دينى عقيدە سى وه تورك-اسلام عرف وعادتيگه فارشى نمايشلهر
 ياسالدى.

ياقينداغنا خرستيانلارنگ آرچا بايرامينى تشويق ايتوچى رسم وه
 يازولار باسيب تاراتقان «قيزيل اوزيكتان» غازيتاسى اوزينگ عرفه
 كونكى 36. 3. 3. تاريخلى نسخه سينگ بوتون بر صحيفه سيني اسلام
 عقيدە سيني قبول بر صورتده ماسقارا قيلوچى اوزون بر يازوغا آيريب،
 بو ياقيمسز يازوغا ياقيمسز ايكي رسمده قوشوب باسيب چقاردى. ينه شو
 تاشكند غازيتاسينگ بايرامنگ برنجى كونكى، 36. 3. 4. تاريخلى ساندا
 «قربان هه تينگ صنفي ماهيتى» باشقلى غازيتانگ تخميناً اوچ ستونينى
 آلمان اوزون بر مقاله باسيلغان. «و. م.» امضاسيله يازيلغان بو مقاله ده
 قربان بايرامى وه حج تاريخى بولشه ويكله ر قاراشى ايله كوزده ن كيچير۔
 يلگه نده ن سوگ، چارلق روسياسينگ دينى خرافاتدان وه اسلام روحا۔
 نيلارندان قانداي فائده له نكه نلگى حقددا سويله نيپ، «1908نجى يىلى
 12 امامنگ روس حكومتينگ جلاد وزيرى ستولپين گه خط يازيب، بو
 خطلاريدا — بز اماملار اوز مسجدميزده خطبه او قوغاندا وه باشقا وقت
 لاردا خلقنى حكومتگه بويسينيشغا دعوت قيليب وعظ، نصيحت قيلامز،
 شريعت بو يونچا پادشاه گه قارشىلق قيلماق گناه ايكه نلگينى توشوتره مز،
 ديب يازغانلارى ايسله تليب، بو صورتله روس حاكيمتنه فارشى يوره كده ن
 نقرت ايته تورغان توركستان خلقى نظرندا اسلام روحانيلارينگ اعتبارى
 توشورولمه كچى بولغان.

چار حكومتينك بعضى اوزينى «ملا» وه يا «قاضى» ديب آتاب

قارشى كۆرەشونك قانداي اوتكەزىلدىكى شونداي تصوير ايتلمشدر:

«تاشكند، تاختاپول ايشچيلەر شهرچەسىدە كى 20 نچى اورتا مکتىبنك يوقارى صنف او قوچىلارى 2 نچى مارتدە درسەن كىين پيونه رلەرنىگ تىشئى يىلەن توپلانىشدىلار. بو مجلسدە قربان بايرامىنا مکتب بالالارىدان بىرىنى دە قاتاشدىر ماسلق مسئلەسى كورولدى. مکتىبنك علمى مديرى آخوندى دىننگ صنفى ماهىتىنى قىسقاچا توشوتتوروب بىردى. شوندىن كىين توپتا توغرو عملى تكليف باشلاندى. پيونه ر باشلوغى پولاتونوف دىنگە قارشى شعارلار وە پلاكاتلار يازىب مکتىبنگە ياپىشتىرىشنى، قربان بايرامى كوني مکتىبنگە ايرتە كىلوچى بالالار اوچون بوفەت حاضر لاشنى، كىچىك كەن بالالارنىگ اويلارىغا بارىب تىكشىرىش اوچون پيونه رلەردەن نوبتىچى لەر آجراتىشنى وە باشقالارنى تكليف قىلدى. بو تكليفلەر بر آغىزدان معقوللاندى.

مکتب مأمورىتى بالالارنىگ تىشئىلەرىگە باخشى قارادى. شو كوني ياق رسام چاقىرىلىپ، دىنگە قارشى شعارلار، پلاكاتلار تاپىارلاندى وە اولار مکتىبنك هەممە قلاسلىرىغا وە دەھلىزەرىگە ياپىشتىرىلدى.

اوكتابر انقلابىنگ مىوھسى بولغان ياشلار دىنى بايراملارغا وە ايسكى عادتلەرگە بوتونلەي قارشى ايكەنلەرىنى كورسەتدىلەر. قربان بايرامى كوني (4 نچى مارت) بالالار مکتىبنگە عادتدە كىدەن يارىم، حتى بر ساعت ايلگەرى كىلىپ، بوندا تورلو اويونلار يىلەن شىغلاندىلار. ساعت تام 9 دا درسگە قونغراق چالغاندا قلاسلىرىدا 428 بالادان 409 ى اولتوراز ايدى. درسەلەر اوز وقتىدا باشلاندى. تىكشىرىش نىجەسىدە كەسەللك آرقاسىدا بر نىچە كوندەن بويان كىلمەي يورگەنلەرنىگ 17 ايكەنلىگى، ئەتىگى 2 بالانگ عذرەسز كىلمەي قالغانلىغى (بوندان هەم برى ساعت 9 يارىمدە كىچىكىب كىلدى) معلوم بولدى. بوندان تاشقارى اىككىچى نوبتدە (ساعت 2 دەن كىين) او قوتتورغان بالالارنىگ برى هەم قالماي، مکتىبنە حاضر بولدى. بولارغا مکتىبنە چاى-نان بىرىلىپ، تورلو اويونلار قىلىندى.»

ئىنە شو تاشكند غازىتاسىنىك قربان بايرامىنىك اوچىچى كوني چىققان

يورگەن ايمانسىز لاردان فائىدەلەندىگى توغرو! فقط خلقمىز او ايمانسىز-لارنىگ حقىقى يوزىنى آگلاغاچ اولاردان قانداي بىزگەن وە او ايمانسىز-لارنىگ اسملەرىنى قانداي فەرتلە ذكر ايتە باشلاغان ايدى. بو جەھت نىشر ايتدىكى مقالەسىندەن آرخىفلەرنى بر پارچا تىكشىرىگەنلك تائىرى بىرە-تورغان بولشەويك محەرى «و.م.» گەدە بر پارچا معلوم بولسا كىرەك.

بونداي ايمانسىز «ملا» وە يا «قاضى» آتالغانلاردان يالغىز چار روسىيا-سى ايمەس، ساويت روسىياسى وە بولشەويكەلەردە فائىدەلەنمە كىچى بولما-دىلارمى؟ سوغوشچان خداسىزلار نذىر تورە قولف يىلەن برابر قىزىل بايراق كوتەرىب مەكە گە بارىب، بو مقدس شەردە اسلام دىناسىنگ هەر تامانىدان كىلگەن مسلمانلار آراسىدا ساويت روسىيا پروپاگاندىسى يورگوز-گەن «قاضى» عبدالرشىد ابراهىمىنگ عاقبتى نىمە بولدى؟ بو ايمانسىز قارت آرتق بىزنىگ بارچامىز نظرندا تريك اولوك كىبى در.

بو كونكى بولشەويكەلەر اسلام روحانىلارىنىگ فەوزىنى قىرماق اوچون چار روسىياسىنا يالتاقلىق كورسەتكەن وە اونگ سىياسىتىگە آلت بولغان 12 امامنى ذكر ايتمە كلە قانداي ذوق آلسالار، ايرتە گى دوشمانلار، زىدا بو كونكى بعضى عىنى درجەدە كى شرفسىز لىكنى يوزىمىزگە اورماق اوچون ايمانسىز عبدالرشىدلەرنىگ اسملەرىنى آتاپاچا قىلاردىر. فقط، حەمد اولسونظ كە بونداي او گىغابىسلىق قارشىسىندا اسلام روحانىلارى قاتارندان بىز، شەھاب الدىن مرجانى، عالمجان بارودى، رضاء الدىن فخر الدىن، مرحوم محمود خواجە يەھودى، ناصر خان تورە، مەفتى صدر الدىن خان افندى وە باشقالار كىبى شرفلى اسملەرنى ماقتاناراق آتاب، روحاً اوونارلىق وضعىتدەمز.

ساويت حكومتى تور كىستاندا قربان بايرامىنا قارشى مجادلەسندە آكتىف خداسىزلارنى سەفر بر قىلو، دىنگە قارشى بورچە كلەر توزو، قلوب وە فابرىقا لاردا دىنگە قارشى درسەلەر بىرو، تور كىستانىگ ائى بويوك رادىو استاسىونىنى ايشكە سالو كىبى اورونوشلار يىلەن دە قاينقىمادى. ساويت ادارە-لەرى اصل مەھم فەالىتلەرىنى مکتىبلەرگە قاراتدىلار. «قىزىل اوزىكىستان» نىگ 36. 3. 6. تاريخلى ساندا، ساويت مکتىبلەرنەن برەندە قربان بايرامىنا

ساندا، «A.B.» امضالی بر یازودا، قریم خداسز لار مرکزی شوراسینک اوزیکستان خداسز لار مرکزی شوراسی ییلن اوز آرا دائمی علاقه باغلاب توروش اوچون شرطنامه توزوشکه نلگی، بو شرطنامهده ههر ایکی جمهوریتده دینگه قارشى ایشلهرنی قزیتیش، یه گی خداسز اوزه کلهرى قوروش، سهر گیلهر (کورگه زمه لهر)، موزه لهر اوپوشتوروش وه باشقا ایشلهرگه آریچا دقت بیرلگه نلگی قید ایتلگه ندهن سوک، توبه نده گیچه دوام ایتلهدر:

«قریم خداسز لاری اوز مجبوریتینی به جهریشگه کیریشدیلهر. قریم خداسز لارینگ بریغاداسی اوزیکستاندا ایکی یاریم آیدان بویان دینگه قارشى ایشلهرنی آلیب بارادی. بریغادادا 12 کشى بار. بولارنگ کوبلهرى اوزله رینگ وقتلارینی رایونلاردا اوتکه زیب، قولخوزچیلار آراسیدا دینگه قارشى تشویقاتنی اوپوشترا یاترلار.

قریم خداسز لاری بزنگ جمهوریتیمزده بر نیچه یه گی رایون خدا- سز لار شوراسینی اوپوشتردیلهر. جمله ده ن نامانگان، خوقند، مهرغیلان، کاگان، سمرقند، بوخارا، ترمیز، یهبودی وه باشقا شهرلرده خداسز- لار شوراسی اوپوشتریلدی. بریغادا خداسز لارنگ قوی اوزه کله رینی پاختا زاوود وه ساوخوز ایشچیلهری آراسیدا اوپوشتوروشده کوب ایشلهر قیلدی.

قریم خداسز لاری اوزیک محنتکش خاتن- قیز لاری آراسیدا دینگه قارشى ایشله رنی کوچه تیریش یوزه سیده ن علاحده ایشلهر قیلدیلهر.

جمهوریتده کی قولخوزلاردا، ساوخوزلاردا، آرتیللهرده 500دهن آرتیق دینگه قارشى ستاندارت فوتوبدیعی بورچه کله رى اوپوشتریلدی. اوزیک خاتن- قیز لاری اوچون دینگه قارشى معروضه لار اوتکه- زیلیب، کینو وه باشقالار کورسه تیلدی» دیله در. («قیزیل اوزیکستان» ننگ 36. 3. 6. تاریخلی 54نچی سانینا باقیلسین).

مه نه شو یوقاریدا کتیریلگه ن سطرلاردان آپ- آچیق آگلاشیلادر، که تورکستانلی وه قریملیلاردان بعضیلارینی خداسزلاشتریب، ایمانسز-

لاشترغان ساویت حکومتی، اولارغا شرطنامه ییلن قریم وه تورکستانک شهر وه قیشلاقلارندا «دینسزک تشویقاتنی یورگزو مجبوریتی» یو کله تمش در. ساویت حکومتی اوز آداره سی آستنداغی تورکستان وه باشقا مسلمان تورک اولکه لهرنده اسلامیت ایله توختاوسز مجادله ایتب، اسلام عرف وعادتینی، اوپاتسزلقنگ دا حدینی آشیریب تحقیر ایتوده دوام قیلماقدا ایکن، تیشقی دنیا نظرندا اوزینی بوتونله ی باشقاچا کورسه توگه اوروه ماقدادر.

استانبولنگ کونده لیک غازیقارلارندان «جمهوریت» ننگ 36. 17.3 تاریخلی ساندا «قربان بایرامی مناسبتیله لوندره جامعندا یاپیلان دینی تورهن (مراسم، آیین) ده دنیانگ ههر طرفدان گه لن مسلمان مثلله ریله، اسلام لیغا قارشى سیمپاتیسی اولان خرستیانلار، ساویت (!؟)، مصر وه داها بر چوق دولتلهرنگ سفیرلهری بولونمشلاردر» دیگه ن بر خبر باسیلغان، که بودا ساویت روسیا حکومتینگ بو قلامونلغینی کورسه ته تورغان مثاللارنگ بریدر.

عبدالوهاب

تورکستانه یاشلارینا

ای تورکستان یاشلاری برله شمه ک زمانی گه لدی
گیجه، گوندوز یانمادان چالیشماق زمانی گه لدی
توتوب چنگیز یولینی ساواشماق زمانی گه لدی
غیرتله نیب روسلاری چیقارماق زمانی گه لدی.

*

اوغوز بیلگیسیله بر زمان دینانی آلدی
جهالت بزله ری گورنه گونه سالدی
او قوجا تورکستان شمال قوردینا قالدی
حاضر لانیب قورتلاری اولاماق زمانی گه لدی.
ت. یولچی

گنبد قابوس، ذی القعدة، 1354 هـ. (فیورال 1936)

قاراغاندا تولوغراق كورونگە يەنە، توبەندە عىنا كىتىمە كەمەز.

«ويو» عسكىرى كوچلەرنى ايكى غروپقا آيرادىر؛ برنچى غروپ: اينگلتەرە، فرانس، بېلجىقا، چەخوسلوواقىا، رومانىا، يوغوسلاوىيا وە ساويت روسيا اوردولارندان توپلانىب، ايكىنچى غروپ ايسە لەستان، ايتاليا، آلمانىا وە ماجارستان اوردولارندان عبارتدر.

بو بولونوش تەخمىن ايتلە يىلەرلك بر نەرسە بولوب، احيقتدا «غروپ»، «جىبە» مسئلەلەرى او قادار آيدىنلاشماغاندىر. «دوستلوق»، «دوشمانلوق» ساويت روسيا مسئلەسى آغا قويولغانداغنا بىلەنە تورغان ايشدر. مثالا: فرانسىك بويوك متفقى اينگلتەرەدە كى احوال روحيەنگ، فرانس ايلە برلكدە، «بولونمەس صلح» شعارى آستىدا ساويت روسيانك قو- روچچىسى، مدافەچىسى بولايىلەجە گىنى اويلاماق نا مساعد اولدىنى كى، فرانسىك دوستى يوغوسلاوىيانك دا ساويت حكومتى ياردمەگە چىقىشى شەبەلىدر. ايكىچىدەن، لەستان آلمانغا ياقىن اولماقلە برابر فرانس ايلە باغلانغان دوستلوق معاهدەسى يولوندىن چىققان ايمەس. فقط ساويت روسيا- غا ايكى تورلو قاراشى بولغان بو ايكى بويوك ئىلتىك — فرانس وە لەستاننگ — دوستلوقى سىنايش ميداندادر. لەستان آوروپا بويوك دولت لەرى قاتارىغا يىتب قالغان بر دولت بولغانىدىن، او خارچى سياست وە مناسبتلەرنى اوزىنگ مىلى وە تارىخى دولت باغلارنى (استقامتەنە) قارائى آلب بارماقدادر. بو كونكى لەستان هېچ كىمىنگ «يىتەك» وە «نوسقاوى» بويونچا يورمەيتورغان بر كوچدر...

بو اىضاحاتمىز خلاصەسندا شونى هەم آيرىچا آيتب اوتوشنى لازم ناپامىز، كە بو كونكى سوغوشدا، خلق سايىمىندان وە اوردو رقىملارندان زيادە، او مملكتدە حاكم اصول ادارە (رەژىم) گە خلقىنگ باغلانىشى داها زيادە رول اوينايدىر. شو جەتتى نظردا توتساك، اھالىسى وە اوردو- سىنگ سانى باقىمىندان اوزىگە «قارشى جىبە» دەن آنچا كوب كورونە- تورغان ساويت روسيانك سوغوشدان نىچىن قورقادورغانلىقى سىنىنى آگلاغان بولورسىز.

ايسكەرمە: يوقاريدا، 36نچى يىتدە، بر قىسمى باسىلغان تىزمەنگ باش محررىمىز چوقاي اوغلى مصطفى بىككىك شىخىتىنە باغىشلانىب يازىلغان سوڭ مصرىلارى مصطفى بىككىك تىلەگى ايلە چىقارلىب قالدىرىلدى. باشقارما

«سوغوش رقىملارى»

كوبدەن بىرلى بوتون دىنا افكار عامەسىنى اوزىگە تارتىب كىلگەن «سوغوش بولورمو، بولماسى؟» دىگەن سوراغ «لوقارنو بحرانى» (7. 3. 36) دان سوڭ كوندەلىك مسئلە حايلنا كىچدى. «سوغوشنى كىم وە كىمگە قارشى باشلاماقچى؟» دىگەن سؤالغا ايسە، حىقىقى بىن الملل صلح نىگىزىنى قوروغا كوزلەرى يىتمەيتورغان وە حال حاضرغى قورقولو وضعيت اوچون مسؤول بولغان آوروپا «دورپىن دانشمىندلەرى» شو جوابنى بىرەدرلەر: سوغوشنى آلمانىا ساويت روسياغا قارشى باشلار ايمىش. شو مقصد بىلەن آلمانىا «لوقارنو معاهدەسىنى بو- زوب، اوز مىلى تورپاغى بولغان راپن نەرى حوالىسىنا عسكىرى كوچلەر توپلاي باشلاغان. آلمانىا اوزىنگ ساويت روسياغا قارشى ياساغان «سو- غوش پلانى» ندا يالغز ايمەسدر؛ آلمانىا ايلە بر جىبەدە آوروپادا لەستان، آسيدا ياپونىا تورغان ايمىش...

بو وضعيت يىللاردان بىرلى چوواتىلىب كىلگەن وەرساى معاهدەسىنىك خطالارى، آينقسا روسيا ساويت حكومتىنگ بوتون دىنا كوزى آلدىدا آچىقدان آچىق «اىكىب» كىلگەن جنايتلەرى ميوەسىدر...

وضعيت كىسكىن بولسادا «شەبەسز سوغوش بولادى» دىب آيتب بولمايدى. فقط بوتون آوروپا آچىقدان آچىق سوغوشغا حاضر لانماقدادر. بعضى آوروپا غازىتالارندا «دوست» وە «دوشمان» جىبەسى عسكىرى كوچلەرنى كورسەتوچى استاتىستىك معلوماتلار اوچراتىلماقدا. او جملە- دەن پارىسدە چىقاتورغان «Vu» (ويو) آنلى فرانسىز مجموعەسىنىك 21. 3. 36 تارىخلى ساندا باسىلغان «سوغوش رقىملارى» نى، باشقالارغا

ساویت حکومتی وه ساویت روسیا یقیلماغونچا آوروپادادا، آسیا-
دادا تینچلق، صلح یوق...

دولت	نفوسی	صلح وقتندا غمی عسکری ننگ سانئ	سفر برلك وقتندا قانچا کشینئ قورا لاندر بیلیر؟	بحر یه (دیگر) عسکری	مستملکه ده قانچا عسکری بار؟	هوا کوچی
(1) اینگلته ره	46 میلیون	152 200	4 میلیون	92 میگ	127 554	34 میگ کشی 1850 اوچقوج
(2) فرانس	41 میلیون	368 000	3 میلیون 800 میگ	57 182	213 000	40 000 کشی 5400 اوچقوج
(3) بیلجیقا	سکر میلیون 700 میگ	73 600	800 000	—	14 000	840 کشی 380 اوچقوج
(4) چه خو-سلوواقی	15 میلیون	143 500	بر میلیون 380 میگ	—	—	650 کشی 700 اوچقوج
(5) رومانیا	19 میلیون	101 400	بر میلیون 700 میگ	5859	—	13 600 کشی 940 اوچقوج
(6) یوغو-سلوواقی	اون تورت یاریم میلیون	138 000	بر میلیون 300 میگ	6300	—	10 000 کشی 860 اوچقوج
(7) ساویت روسیا	168 میلیون	1 300 000	12 میلیون	55 000	—	50 000 کشی 4500 اوچقوج
(8) لهستان	33 میلیون 800 میگ	271 000	3 میلیون	4135	—	8000 کشی 400 اوچقوج
(9) ایتالیا	42 یاریم میلیون	347 000	3 میلیون 800 میگ	54 600	—	30000 کشی 1500 اوچقوج
(10) آلمانیا	66 میلیون	550 000	6 میلیون	50 000	—	50 000 کشی
(11) ماجارستان	8 میلیون 700 میگ	33 000	800 000	—	—	؟
(12) آوستریا	6 میلیون 700 میگ	30 000	600 000	—	—	؟
(13) هولاندا	8 میلیون 600 میگ	19 500	800 000	4215	31 500	590 کشی 250 اوچقوج
(14) اسویجره	4 میلیون 100 میگ	40 000	350 000	—	—	2900 کشی 250 اوچقوج
(15) نهمستونیا	بر میلیون 200 میگ	13 000	90 000	856	—	500 کشی 50 اوچقوج

دولت	نفوسی	صاح وقتندا غمی عسکری ننگ سانئ	سفر برلك وقتندا قانچا کشینئ قورا لاندر بیلیر؟	بحر یه عسکری	مستملکه ده قانچا عسکری بار؟	هوا کوچی
(16) له تونیا	بر میلیون 900 میگ	19 000	140 000	1000	—	1000 کشی 100 اوچقوج
(17) لیتوانیا	2 میلیون 400 میگ	16 800	190 000	100	—	1000 کشی 110 اوچقوج
(18) فینلانڈیا	اوج یاریم میلیون	24 700	300 000	1300	—	800 کشی 120 اوچقوج
(19) اسویج	6 میلیون 200 میگ	23 000	575 000	6700	—	1000 کشی 91 اوچقوج
(20) نورویج	2 میلیون 800 میگ	11 000	240 000	2032	—	900 کشی 96 اوچقوج
(21) دانیمارقا	اوج میلیون 600 میگ	9 500	280 000	2150	—	500 کشی 60 اوچقوج
(22) یونانستان	6 میلیون 700 میگ	49 820	500 000	9418	—	3180 کشی 119 اوچقوج
(23) تورکیه	13 میلیون 700 میگ (*)	131 627	بر میلیون	9200	—	8383 کشی 370 اوچقوج
(24) بولغارستان	5 میلیون 900 میگ	32 315	500 000	250	—	؟
(25) اسپانیا	25 میلیون	116 000	بر میلیون 800 000	11 580	57 750	5500 کشی 500 اوچقوج
(26) پورتوغالیا	7 میلیون	30 000	650 000	6340	10 700	1000 کشی 130 اوچقوج

(21. 3. 36, „Vu“)

(*) بولتور نو بارده اونکه زیلگهن خلق ساناوینا کوره، تورکیه اها لسی 16 میلیون 188 میگ 767 در. («باش تورکستان» نك 72 نیچی سانینا باقبلسین).

باشقارما مرغا کیلگهن مکتوب

پشاورده یاشاچی پورتداشلاریمزدان عبدالله بیك خدایارخان زاده افندی 21. 2. 36 تاریخلی مکتوبنده، مجموعه مزنگ شو ییلغی غینوار سانتدا باسیلغان «هندستاندا یاشاچی تورکستان مهاجرلهرینگ مهم بر

مال قىرغىنى — آلمان-آبادان 28 نچى مارتىدە «پراودا» غازىتاسىغا پىر- يىلگەن تىلغراف خىبرىنە كورە، مالدېرچىلىق ساوخوز ۋە قولخوزلار يىنگ احتىياپسزلىقلارنى تىجەسندە بو يىلغى مال بالالارى (قازاقچا «تولو») قىرلماقدا ايمىش. ساوخوزلار قومىسارىياتىنگ بىرنچى مارتىغا قادار توپلا- دىغى استاتىستىك معلوماتلارندان، بعضى ساوخوزلاردا 100 دە 24، 28 حتى 30 غاچا مال تولوسىنگ قىرلغانلىغى كورونەدى.

بو خىبرنى يىتكۈچى «پراودا» غازىتاسى (29. 3. 36) نىڭ آيتىدى غنا كورە، بو مال قىرغىنىنى كورسەتەتورغان رىقملار اوتكەن يىلداغىدان اېكى دفعە آرتىقدىر.

*

عياض اسحاقى بىك آوروپاغا قايتىدى

اېكى يارىم يىلدىن بېرىلى اوزاق شىرقدا مىلى تشكىلات ايشلەرىلە مشغول بولغان ايدىل-اورال مىلى قورتولوش حركىتى باشلوغى عياض اسحاقى بىك، اول تامانداغى ايدىل-اورال ملتچىلەرى طرفندان تورلو بىرلەردە ياسالغان بويۇك مراسملەر يىلەن كوزە تىلىپ، بىر آيلىق يولچىلىقدان سوڭ، شو آينىڭ 8 نەدە ساغلققە فرانسىغا آياق باسدى.

عياض بىك اوزاق شىرقدان آيرىلغاچ، موقدىن دە چىقاتورغان رىقىمىز «مىلى بايراق» غازىتاسى، ايدىل-اورال مىلى استقلال حركىتى باشلوغىنىڭ آوروپا سىياحتىنا آتالغان تورلو يازولار يىلە اول تامانداغى ملتچىلەرنىڭ صىمىمى حسىياتىنا تىرجەمان بولدى.

عياض بىكنى باش محررىمىز چوقاي اوغلى مصطفى بىك مارسىلياغا بارىپ قارشى آلدى. آوروپاداغى توركىستان استقلالچىلارنى يراق شىرق داغى آغىر وظيفەلەرنى موفقىتتە بەجەرگەن محترم عياض بىكنى پورە ك دەن سلاملاپ، بوندان سوڭراغى ايشلەرنەدە موفقىتلەرنى تىلەيدىرلەر.

توپلانمىشى «باشلىقلى يازونىڭ بعضى نقتەلارنى تاماس ايتىپ، 38 نچى يىتدە بىحت ايتلگەن پاختا ماشىناسىنىڭ اوز خصوصى ملكى اېكەنلىگىنى آلتا سورەدەر.

«باش توركىستان» باشقارمىسى شو مناسبتتە يورتداشلارنىمىزدان اوز آرا مناقشەلى خصوصى مسئلەلەرنى بىرگە مىلى نىشرياتىمىز يىتلەرىگە ھەر قانداق بىر طرزىدە بولسادا كىچىرو يىلەن مىلى نىشرياتىمىز كىزى اوچون اوڭغايىسزلىق توغدىورماسلىقلارنى بىر داھا اوتونەدەر.

دەلى «توركىستان مھاجرلەرى بىرلىگى» مىر كىزىنىڭ بىر مىراجىتى

اىرمىتلو عزيز ملتداشلارنىمىز!

مىر كىزىك دىنى ۋە مىلى مطبوعات تامىن ايتىش تىلەگى وجودگە چىقىپ، شو يىل 25 نچى غىنواردا ھىندىستان ھۆكۈمەتدەن مىر كىزى مىدىرى خواجه مسعود ضىائى افدى نامىنا توركى، فارسى ۋە اوردو تىللەرىدە «صدى مھاجرىن» اسملى آيلىق مىجموعە چىقاروغا رىخت آلدى. مىجموعەنىڭ بىرنچى سانىنى 1355 ھىجرى يىلىنىڭ باشلارندا چىقارو اوچون ھازىرقى كورولمە كدە.

«صدى مھاجرىن» نى پاشاتماق اوچون مادى، معنوى ياردەم ايتمەك ھەر بىر دىنداش ۋە ملتداشنىڭ وظيفەسىدەر.

«صدى مھاجرىن» علمى، ادبى، تارىخى، اجتماعى ماقالەلەر، عبرت آمىز وقەلەر، قرآن كىرىم تىرجمەسى ۋە تىفسىرلەرى كىبى يازولار باساجاقدەر.

يىلغى: ھىندىستان اوچون بىر رويىپە، خارچ اوچون اېكى رويىپە اېكى آنەدەر.

آدەس: خواجه مسعود، پھارى املى، دارالمھاجرىن. دەلى.

Pakari Emali „Darul-Muhajirin“ 719 Delhi — India.

باشقارمادار: آفغانىستانداغى توركىستان مھاجرلەرنىڭ شو يىلنىڭ باشندا توپلاپ يوللاغان آبونەلەرىدە ايرىشدى. كۆب تشكىرلەر ايتەمز.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

مىشۇل مىدىرى: دوكتور تھار شاكىر.

Yach Turkestan

Avril 1936

(Le jeune Turkestan)

No. 77

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزنگ يىتلەرى
آچىقدىر. باسىلماغان يازولار قايتا رېلماس.

آبۇنە شۇرطلىرى:

يىللىقى 100 فرانسىز فرانكى، آلتى آيلىقى 60 فرانق، اوچ آيلىقى 30 فرانق.

اورال-ايلهك تيمير يولى — «پراودا» نىڭ 36. 3. 8. تارىخى سائىدا
خبر بېرىلدىگنە كورە، پروژەسى كۆپدەن حاضرلانغان اورال وه ايلهك
شهرى آراسىداغى تيمير يول ايندى ايشلەنە باشلانمىشدر. يەگى سالينا
باشلاغان يولنىڭ اوزونلىقى 263 كىلومەتەردر.

*

مجموعه مزغا تىيشلى ھەر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France